हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो यावदतर्पिताः । पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं
हविः ३०

नियुक्तस्तु यदा श्राद्धे दैवे[3] वा मांसमुत्सृजेत् । यावन्ति पशुरोमाणि तावन्नरकमृच्छति ३१

त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः । त्रीणि चात्र प्रशंसन्ति शौचमक्रोधम-
त्वराम् ३२

दिवसस्याष्टमे भागे मन्दी भवति भास्करः । स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम्

श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽधिगच्छति । भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं रेतसो
भुजः ३४

यस्ततो जायते गर्भो दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् । न स विद्यां समाप्नोति क्षीणायुश्चैव
जायते ३५

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः । उपासते सुतं जातं शकुन्ता इव पिप्पलम् ३६

मधुमांसैश्च शाकैश्च पयसा पायसेन वा[6] । एष नो दास्यति श्राद्धं वर्षासु च मघासु च ३७

संतानवर्धनं पुत्रमुद्यतं पितृकर्मणि । देवब्राह्मणसंपन्नमभिनन्दन्ति पूर्वजाः ३८

नन्दन्ति पितरस्तस्य सुकृष्टैरिव कर्षकाः । यद्गयास्थो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्रिणः ३९

श्रावण्याग्रहायण्योश्चान्वष्टक्यां च पितृभ्यो दद्यात्, द्रव्यदेशब्राह्मणसंनिधाने वा[10]
न कालनियमः ॥४०॥ अवश्यं च ब्राह्मणोऽग्नीनादधीत, दर्शपूर्णमासाग्रयणेष्टिचातु-
र्मास्यपशुसोमैश्च यजेत[11] नैयमिकं ह्येतदृणसंस्तुतं[12] च ॥ ४१ ॥ विज्ञायते हि त्रिभिरृ-
णैर्ऋणवान्ब्राह्मणो जायत[13] इति ॥ ४२ ॥ यज्ञेन देवेभ्यः, प्रजया पितृभ्यो, ब्रह्मच-
र्येण ऋषिभ्य[14] इत्येष वाऽनृणो यज्वा यः पुत्री ब्रह्मचर्यवानिति ॥ ४३ ॥ गर्भा-
ष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत, गर्भादेकादशेषु राजन्यं, गर्भाद्द्वादशेषु वैश्यम् ॥ ४४ ॥
पालाशो बैल्वो वा दण्डो ब्राह्मणस्य, नैयग्रोधः क्षत्रियस्य वा, औदुम्बरो वा
वैश्यस्य ॥ ४५ ॥ [*केशसंमितो ब्राह्मणस्य, ललाटसंमितः क्षत्रियस्य, घ्राणसं-
मितो वैश्यस्य ॥ ४६ ॥ मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य, धनुर्ज्या क्षत्रियस्य, शणतान्तवी
वैश्यस्य] ॥४७॥ कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य, रौरवं क्षत्रियस्य, गव्यं [15]वै(ब)स्ता-

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः क. ख. ग. पुस्तकेषु न विद्यते ।

---

१ ख. °रोऽभ्यवत°। ग. °रो भावत°। २ क. च. यतिः । ३ क ग. °वेतं तु स° । ४ ख. ग. नाम ।
५ क. यस्तु तस्य भवेद्गर्भो । ख ग. यतस्ततो । ६ ख. ग. वा । अधनो । ७ क, पुत्रं भुञ्जन्तं पि° । ख.
ग. पुत्रं तृप्यन्तं पि° । ८ ख. ग. नन्दाति । ९ ख. ग. सुवृष्टै° । १० ख. ग. च. वा का° । ११ क. यजेत् ।
१२ ख. ग. °संस्तुतं । १३ ख ग. °यते । य । १४ क. भिभ्यो दत्त्वैष । १५ ख. ग. वस्त्राजि°।

जिनं वा[1] वैश्यस्य ॥ ४८ ॥ शुक्लमहतं वासो ब्राह्मणस्य, माञ्जिष्ठं क्षत्रियस्य, हारिद्रं कौशेयं वैश्यस्य, सर्वेषां वा तान्तवमरक्तम् ॥ ४९ ॥ भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षां याचेत, भवन्मध्यां राजन्यो, भवदन्त्यां वैश्यः ॥ ५० ॥ आ षोडशाद्ब्राह्मणस्य नातीतः कालः ॥ ५१ ॥ आ द्वाविंशात्क्षत्रियस्य ॥ ५२ ॥ आ चतुर्विंशाद्वैश्यस्य ॥ ५३ ॥ अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति ॥ ५४ ॥ नैतानुपनयेन्नाध्यापयेन्न याजयेन्नैभिर्विवाहयेयुः ॥५५॥ पतितसावित्रीक उद्दालकव्रतं चरेत् ॥५६॥ द्वौ मासौ यावकेन वर्तयेत्, मासं पयसा, अर्धमासमामिक्षयाऽष्टरात्रं घृतेन, षड्रात्रमयाचितेन, त्रिरात्रमब्भक्षोऽहोरात्रमुपवसेत् ॥ ५७ ॥ अश्वमेधावभृथं गच्छेत्[2] ॥ ५८ ॥ व्रात्यस्तोमेन वा यजे[3]द्वा यजेदिति॥ ५९ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्र एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

(अथ द्वादशोऽध्यायः ।)

अथातः स्नातकव्रतानि ॥ १ ॥ स न कंचिद्याचेतान्यत्र[4] राजान्तेवासिभ्यः ॥ २ ॥ क्षुधा परीतस्तु किंचिदेव याचेत, कृतमकृतं वा[5] क्षेत्रं गामजाविकमन्ततो हिरण्यं धान्यमन्नं वा, न तु स्नातकः क्षुधाऽवसीदेदित्युपदेशः॥३॥ [6]न मलिनवाससा सह संवसेत, न रजस्वलया, नायोग्यया, न कुलं कुं[7]लं स्यात् ॥ ४ ॥ वत्सन्तीं विततां नातिक्रामेत् ॥ ५ ॥ नोद्यन्तमादित्यं [8]पश्येत् ॥ ६ ॥ ना[9]स्तमयन्तम् ॥ ७ ॥ नाप्सु मूत्रपुरीषे कुर्यात् ॥ ८ ॥ न निष्ठीवेत् ॥ ९ ॥ परिवेष्टितशिरा भूमिमयज्ञियैस्तृणैरन्तर्धाय मूत्रपुरीषे कुर्यात् ॥१०॥

उदङ्मुखश्चाहनि, नक्तं दक्षिणामुखः। संध्यामासी[10]तोत्तरामुदाहरन्ति ॥ ११ ॥

स्नातकानां तु नित्यं स्यादन्तर्वासस्तथोत्तरम्। यज्ञोपवीते द्वे यष्टिः सोदकश्च कमण्डलुः
अप्सु पाणौ च काष्ठे च कथितं [11]पावके शुचिः । तस्मादुदकपाणिभ्यां परिमृज्यात्कमण्डलुम् १३

पर्यग्निकरणं त्वेतन्मनुराह प्रजापतिः। कृत्वा चावश्य[12]कर्माणि आचामेच्छौचवि[13]त्तमः। इति १४

---

१ च. °यं वा वै°। २ ख. ग. °त्। व्रात्यस्तो°। ३ क. ख. °जेत् ॥ ५९ ॥ ४ ख. ग. °न्यस्तं रा°। ५ ख. ग. °विकं संततो। ६ ख. ग न नया स सहसा संविशेन्न रजस्वलायामयोग्यायां न°। ७ क. कुलः स्यात्। वत्सन्ततिवि°। च. कुलः स्यात्। वत्सतन्त्रीं वि। ८ ख. ग. पश्येन्नाऽऽदित्यं तपन्तं नास्तं मू°। ९ च. नास्तं य°। १० क. °सीनोत्तरमु°। च. °सीनोत्तरमथाप्युदाह°। ११ ख. ग. °वकं शुचि। त°। १२ ख. ग. °श्यकार्याणि। १३ ख. ग. °त्तत इ°।

प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत ॥ १५ ॥ तूष्णीं साङ्गुष्ठं कृत्स्नग्रासं ग्रसेत् ॥ १६ ॥ न च मुखशब्दं कुर्यात् ॥ १७ ॥ ऋतुकालगामी स्यात्पर्ववर्जं स्वदारेषु ॥ १८ ॥ अतिर्यगुपेयात् ॥ १९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २० ॥

यस्तु पाणिगृहीताया आस्ये कुर्वीत मैथुनम् । भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं रेतसो भुजः
या स्याद्[3]नित्यचारेण रतिः साऽधर्म[4]संश्रिता ॥ २२

अपि च[5] काठके विज्ञायते॥२३॥अपि[6] नः श्वो विजनिष्यमाणाः पतिभिः सह[7] शयीरन्निति स्त्रीणामिन्द्रदत्तो वर[8] इति ॥ २४ ॥ न वृक्षमारोहेत् ॥ २५ ॥ न कूपमवरोहेत् ॥ २६ ॥ नाग्निं मुखेनोपधमेत् ॥२७॥ नाग्निं ब्राह्मणं चान्तरेण व्यपेयात् ॥२८॥ नाग्न्योर्न ब्राह्मणयोर[न]नुज्ञाप्य वा, भार्यया सह नाश्नीयादवीर्यवदपत्यं भवतीति वाजसनेयके विज्ञायते ॥ २९ ॥ नेन्द्रधनुर्नाम्ना निर्दिशेत् ॥ ३० ॥ मणिधनुरिति ब्रूयात् ॥ ३१ ॥ पालाशमासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् ॥ ३२ ॥ नोत्सङ्गे भक्षयेन्न[9] संध्या[यां]भुञ्जीत ॥ ३३ ॥ वैणवं दण्डं धारयेद्रुक्मकुण्डले च ॥ ३४ ॥ न बहिर्माला[10] धारयेदन्यत्र रुक्ममय्याः ॥ ३५ ॥ सभाः समवायांश्च[11] वर्जयेत् ॥ ३६ ॥ अथा[12]प्युदाहरन्ति ॥ ३७ ॥

अप्रामाण्यं च वेदानामार्षाणां चैव कुत्सनम् । अव्यवस्था च सर्वत्र एतन्नाशनमात्मनः।
इति[13] ३८

नावृतो[14] यज्ञं गच्छेत् ॥३९॥ यदि व्रजेत्[15]प्रदक्षिणं पुनरावजेत् ॥ ४० ॥ अधिवृक्षसूर्यमध्वानं न प्रतिपद्येत ॥४१॥ नावं च सांशयिकीं नाधिरोहेत(त्) ॥ ४२ ॥ बाहुभ्यां न नदीं तरेत् ॥ ४३ ॥ उत्थायापररात्रमधीत्य न पुनः प्रति संविशेत् ॥ ४४ ॥ प्राजापत्ये मुहूर्ते ब्राह्मणः[16] कांश्चिन्नियमाननुतिष्ठेदनुतिष्ठेदिति ॥ ४५ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथातः स्वाध्याया[17]योपाकर्म श्रावण्यां पौर्णमास्यां प्रोष्ठपद्यां वाऽग्निमुपसमाधा[18]य कृता-

---

१ ख. ग. कृशग्रा॰ । २ क. ॰षु । त्रियमुपे॰ । ख. ग. ॰षु वा तीर्थमुपे॰ । ३ ख. ग. ॰दनतिचा॰ । ४ ख. ग. ॰धर्म्यसं॰ । ५ ख. ग. च पावकोऽपि वि॰ । ६ ख. ग. अद्य श्वो वा वि॰ । ७ ख. ग. ॰ह दर्शयन्त इति । ८ ख वरः । तत्र वृ॰ । ग. वरः । उत्र॰ । ९ ख. ग. ॰येदग्रन्थो न भु॰ । च. ॰येत् । नाऽऽसन्ध्यां भु॰ । १० च. ॰माल्यं धा॰ । ११ च. ॰श्च ना व॰ । १२ ख. ग. दर्शनम् । १३ ग. ॰ति । ॰दानाहतो । १४ ख. नानाहतो । १५ ख. ग. ॰जेदवि॰ । १६ ख. ग. ॰णः स्वनिय॰ । १७ ख. ग. ॰ध्यायश्चोपा॰ । १८ च, ॰धायाक्षतधाना जु॰ ।

शानो जुहोति देवेभ्य[1] ऋषिभ्यश्छन्दोभ्यश्चेति ॥१॥ ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य दधि प्राश्य तैतो[2]ऽध्यायानुपाकुर्वीरन् ॥२॥ अर्धपञ्च[3]ममासानर्धषष्ठान्वाऽत ऊर्ध्वं शुक्लपक्षे[4]ष्वधीयीत, कामं तु वेदाङ्गानि ॥ ३ ॥ तस्यानध्यायाः ॥ ४ ॥ संध्यास्तौ[5]मिते संध्यास्वन्तःशव[6]दिवाकीर्त्येषु नगरेषु कामं गोमयपर्युषिते परिलिखिते वा श्मशानान्ते शयानस्य श्राद्धिकस्य ॥ ५ ॥ मानवं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ॥ ६ ॥

फलाँन्यपस्तिलान्[7]भक्षान्यच्चान्यच्छ्राद्धिकं भवेत्[8] । प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पाण्यास्या ब्राह्मणाः स्मृताः, इति ७

धावतः पूतिगन्ध[9]प्रभृतावीरिणे,[10] वृक्षमारूढस्य नावि सेनायां च भुक्त्वा चा[11]ऽऽर्द्रपाणेर्वाणशब्दे चतुर्दश्याममावास्यायामष्टम्यामष्टकासु प्रसारितपादो[12]पस्थ[13]कृ[14]तस्थोपाश्रितस्य च गुरुसमीपे[15] मैथुनव्यपेतायां वाससा[16] मैथुनव्यपेतेनानिर्णिक्तेन ग्रामान्ते छर्दितस्य मूत्रितस्यो[17]च्चारितस्य ऋग्यजुषां च सा[18]मशब्दे वाऽजीर्णे निर्घा[19]ते भूमिचलने चन्द्रसूर्योपरागे दिङ्नादपर्वत[20]नादकम्पप्रपातेपूपलरुधिरपांशुवर्षेष्वाकालिकम् ॥ ८ ॥ उल्काविद्युत्सं[21]मासे त्रिरात्रम् ॥ ९ ॥ उल्काविद्युत्सज्योतिषम् ॥ १० ॥ अपर्तावाकालिकमाचार्ये प्रेते त्रिरात्रमाचार्यपुत्रशिष्यभार्यास्वहोरात्रम् ॥११॥ [+ऋत्विग्योनिसंबन्धेषु च गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्यम् ॥१२॥] ऋत्विक्श्वशुरपितृव्यमातुलानवरवयसः प्रत्युत्थायाभिवदेत् ॥१३॥ ये चैव पादग्राह्यास्तेषां भार्या गुरोश्च मातापितरौ[22] यो विद्यादभिवन्दितुमहमयं भो इति ब्रूयाद्यश्च न विद्यात्प्रत्यभिवा[23]दमामन्त्रिते स्वरोऽन्त्यः प्लुतः संध्यक्षरमप्रगृह्यमायावभावं चाऽऽपद्यते यथा भो भाविति ॥ १४ ॥ पतितः पिता परित्याज्यो माता तु पु[24]त्रे न पतति ॥ १५ ॥ अ[25]त्राप्युदाहरन्ति ॥ १६ ॥

उपाध्यायाद्दशाऽऽचार्य आचार्याणां शतं पिता । पितुर्दशशतं माता गौरवेणातिरिच्यते

\+ एतच्चिह्नान्तर्गतं न क. च. पुस्तकयोः ।

---

१ ख. ग. °भ्यश्छ° । २ ख. ग. तत उपांशु कुर्वीत । अ° । ३ क. °श्चमान्मासान्मासान° । च. °श्चम° । ४ क. °क्षेऽप्यधी° । ५ च. °स्तनिते । ६ ख. ग. °ते स्युस्तत्र शवे दिवाकीर्त्ये न° । ७ ख. ग. च. °लान्यापस्ति° । ८ ख. ग. °न्भक्ष्यमथान्यच्छ्रा° । ९ ख. ग. °गन्धिप्रसृतेरितवृ° । १० क. °भृतितृणव° । ११ क. चारीयाणशाणश° । ख. ग. चार्धप्रागे वाण° । १२ ख. °पस्थेस्योपा° । १३ ग. °स्थस्योपा° । १४ च. कृतोपा° । १५ क. ख. ग. °पे मिथुनव्यपेता° । १६ क. ख. ग. °सामिथु° । १७ ख. ग. °स्योच्चरितस्य यजु° । १८ ख. ग. साथंश° । १९ ख. ग. °र्घातभमी च न चन्द्रसूर्योपरागेषु दि° । २० च. °तप्र° । २१ ख. ग. °त्सज्योतिषमपर्त्वाकालिकं वा । आचार्ये । २२ च. °रौ च यो । २३ ख. ग. °वादं नाभिवदेत् । पति° । २४ क. च. पुत्रं । २५ ख. ग. अथाप्य° ।

भार्या[1]ः पुत्राश्च शिष्याश्च संसृष्टाः पापकर्मभिः। परिभाष्य परित्याज्याः पतितो यो[2]ऽन्यथा त्यजेत् १८

ऋत्विगाचार्यावयाजकानध्यापकौ हेयावन्यत्र हाना[3]त्पतति ॥ १९ ॥ पतितोत्पन्नः पतितो भवतीत्याहुरन्यत्र स्त्रियाः ॥२०॥ सा हि परगामिनी[4] तामरिक्थामुपेयात्[5] ॥२१॥

गुरोर्गुरौ संनिहिते गुरुवद्वृत्तिरिष्यते। गुरुवद्गुरुपुत्रस्य वर्तितव्यमिति[6] श्रुतिः २२

शस्त्रं विषं सुरा चाप्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य ॥ २३ ॥ विद्यावित्तवयःसंबन्ध[7]कर्म च मान्यम् ॥२४॥ पूर्वः पूर्वो गरीयान्स्थविरबालातुरभारिकस्त्रीचक्री[8]वतां पन्थाः समागमे परस्मै[9] देयः ॥ २५ ॥ राजस्नातकयोः समागमे राज्ञा स्नातकाय देयः ॥ २६ ॥ सर्वैरेवं[10] च वध्वा ऊह्यमानायै ॥ २७ ॥ तृणभूम्यग्न्युदकवाक्सूनृतानसूयाः सतां[11] गृहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन कदाचनेति ॥ २८ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

(अथ चतुर्दशोऽध्यायः।)

अथातो भोज्याभोज्यं च वर्णयिष्यामः ॥ १ ॥ चिकित्सकमृगयुपुंश्चलीदण्डिकस्तेनाभिशस्तपण्डपतितानामन्नमभोज्यम् ॥ २ ॥ कदर्य[12]दीक्षितबद्धातुरसोमविक्रयितक्ष[13]करजकशौण्डिकसूच[14]कवार्धुषिकचर्मावकृत्तानां, शूद्रस्य चास्त्रभृतश्चोपपत्ते(ते)र्यश्चो[15]पपत्ति(तिं) मन्यते, यश्च गृहान्[16]दहेत्, यश्च वधार्हं नोपहन्या[17]त्को भक्ष्यत इति ॥ ३ ॥ वाचाऽभिघुष्टं गणान्नं गणिकान्नं चेति ॥ ४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५ ॥

नाश्नन्ति श्व[18]वतो देवा नाश्नन्ति वृषलीपतेः। भार्याजितस्य नाश्नन्ति यस्य चोपपतिर्गृहे, इति ६

एधोद[19]कयवसकुशलाजाभ्युद्यतयानावसथशफरीप्रियङ्गु[20]स्रग्गन्धमधुमांसानीत्येतेषां प्रतिगृह्णीयात् ॥ ७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥

---

१ क. च. भार्या। २ ख. ग. भवेत्। ३ ख. ग. °नात्तु पतितो नान्यत्र पतितो भ°। ४ ख. च. °रगमिता तद्विभ्रामक्षुण्णामु°। ५ ख. ग. °तिः। शास्त्रं वस्त्रं तथाऽन्नानिप्र°। ६ ख. ग. °त्रिजयजः संबन्धः क°। ७ ख. °बन्धाः क°। ८ ख. ग. °कचक्रव°। ९ च. °स्मै परस्मै दे°। १० ख. ग. °व वोढ्तमाय तु। ११ ख. ग. सतगृ°। १२ ख. ग. °दर्येक्षि°। १३ क. °तस्करर°। १४ क. °सूचिक°। १५ ख. ग. चायज्ञस्योपयज्ञेयश्चोपप°। १६ ख. ग. गृहीततद्धेतुर्य°। १७ ख. ग. °न्यात्कौ बन्धमोक्षाविति चाभिक्रुश्येत, गण°। १८ ख. ग. श्वपतेर्देवा। १९ ख. ग. °कसवसकुशलाभ्यु°। २० च. ग. °ङ्गुस्तरजमधुमांसानि नै ते°।

गुर्वर्थं दारमुज्जिहीर्षन्नर्चिष्यन्देवतातिथीन् । सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्न तु तृप्येत्स्वयं ततः,
इति ९

न मृगयोरिषुचारिणः परिवर्जमन्नम् ॥ १० ॥ विज्ञायते ह्यगस्त्यो वर्षसाहस्रिके सत्रे मृगयां चकार, तस्याऽऽसंस्तु रसमयाः पुरोडाशा मृगपक्षिणां प्रशस्तानाम्॥ ११ ॥
अपि ह्यत्र प्राजापत्याञ्श्लोकानुदाहरन्ति ॥ १२ ॥

उद्यतामाहृतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् । भोज्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः
अश्रद्दधानस्य भोक्तव्यं चोरस्यापि विशेषतः । न त्वेव बहुयाज्यस्य यश्चोपनयते बहून् १४
न तस्य पितरोऽश्नन्ति दश वर्षाणि पञ्च च । न च हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते १५
चिकित्सकस्य मृगयोः शल्यहर्तुस्तस्य पापिनः । ष(प)ण्ढस्य कुलटायाश्च उद्यताऽपि न
गृह्यते, इति १६

उच्छिष्टमगुरोरभोज्यं, स्वमुच्छिष्टोपहतं च ॥ १७॥ यदशनं केशकीटोपहतं च॥१८॥
कामं तु केशकीटानुद्धृत्याद्भिः प्रोक्ष्य भस्मनाऽवकीर्य वाचा प्रशस्तमुपभुञ्जीत ॥ १९ ॥
अपि ह्यत्र प्राजापत्याञ्श्लोकानुदाहरन्ति ॥ २० ॥

त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् । अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते
देवद्रोण्यां विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च । काकैः श्वभिश्च संस्पृष्टमन्नं तन्न विसर्जयेत् २२
तस्मादन्नमपोद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति । द्रवाणां प्लावनेनैव घनानां प्रोक्षणेन तु
मार्जारमुखसंस्पृष्टं शुचि एव हि तद्भवेत् ॥ २३

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं सकृल्लेखं पुनःसिद्धमाममांसं पक्वं च कामं तु दध्ना घृतेन वाऽभिघारितमुपयुञ्जीत ॥ २४ ॥ अपि ह्यत्र प्राजापत्याञ्श्लोकानुदाहरन्ति+ ॥ २५ ॥
हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणव्यञ्जनानि च । दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किल्बिषम् २६

+ इतः परमेतद्वचनमधिकं च पुस्तके–" घृतं वा यदि वा तैलं विप्रो नाद्यान्नखच्यु(न्यु)तम् । यमस्तदशुचि प्राह तुल्यं गोमांसभक्षणैः " इति ।

---

१ क. ख. °र्थयंदा° । २ च. चचार । ३ क. °णः । अश्रद्दधानमक्त° । ४ ख. ग. °धानैर्न भो° । ५ क. त्वेवं ब° । ६ ख. ग. °हुधा तस्य यावानपहृता भवेत् । न । ७ क- घ. °हर्तुस्तु पा° । ८ ख. ग. पाशिनः । ९ क. ग. यद्दशनके । १० ख ग. °चा च प्र° । ११ क. च. °पयुञ्जी° । १२ ख. ग. °ह्यत्र प्रा° । १३ क. °च वाचा प्र° । १४ क. विवर्ज° । १५ ख. ग. °स्मात्तदन्नमुद्धृ° । १६ ख. ग °क्षरणेन । १७ ख. ग. तु । पाकेन मु° । १८ ख. ग. °ष्टं हल्ले° । १९ क. °ल्लेपं पु° । २० ख. °माममजीसप° । ग. °माममजीवप° । २१ ख. ग. दध्याद्घृतेन चाभि° । २२ ख. ग. °पभुञ्जीतापि ह्यत्र प्रा° ।

* भद्याश्च तु हस्तेन नाऽऽपसेन कदाचन, इति ॥ २७

लशुनपलाण्डुकेमुकगृञ्जनश्लेष्मातकवृक्षनिर्यासलोहित[3]व्रश्चनश्वकाकावलीढशूद्रो-च्छिष्टभोजनेषु कृच्छ्रातिकृच्छ्रू इतरेऽप्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षेष्वग्राम्यपशव(शु)वि-षयः ॥ २८ ॥ संधिनीक्षीरमवत्साक्षीरं गोमहिष्यर्जा[6]नामनिर्दशाहानामन्तर्नाभ्युदक-मपूपधानाकरम्भसक्तुवटकतैलपायसशाकानि शुक्तानि वर्जयेत्, अन्यांश्च क्षीरयव-पिष्टविकारान् ॥ २९ ॥ श्वाविच्छल्लकशशकच्छपगोधाः पञ्चनखानां भक्ष्याः ॥३०॥ अनुष्ट्राः पशूनामन्यतोदन्ताश्च मत्स्यानां वा[11] चेटगवयशिशुमारनक्रकुलीरा विकृ-तरूपाः ॥ ३१ ॥ सर्पशीर्षाश्च ॥ ३२ ॥ गौरगवयश[12]रभाश्चानुद्दिष्टाः ॥ ३३ ॥ तथा धेन्वन[13]डुहौ मेध्यौ वाजसनेयके विज्ञायेते ॥ ३४ ॥ खड्गे तु विवदन्त्य(न्तेऽ)ग्रा-म्यसूकरे च ॥ ३५ ॥ शकुनानां च वि[14]षुवि[15]ष्किरजालपा[16]दाः ॥३६॥ कलविङ्कप्लवहंस-चक्रवाकभासवायसपारावतकुक्कुटसारङ्गपाण्डुकपोतक्रौञ्चक्रकरकङ्कगृध्रश्येनबकबला-कमद्गुटिट्टिभमान्धालनक्तंचरदार्वाघाटचटकरैलातकहारीतखञ्जरीटग्राम्यकुक्कुटशुकसा-[21]रिकाकोकिलक्रव्यादा ग्रामचारिणश्चाग्रामचारिणश्चेति ॥ ३७ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

(अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।)

शोणितशुक्रसंभवः पुरुषो[23] मातापितृनिमित्तकः ॥१॥ तस्य प्रदानविक्रयत्यागेषु मातापितरौ प्रभवतः ॥ २ ॥ न त्वेकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वा ॥ ३ ॥ स हि संता-

---

* एतदर्धं न क. ख. ग. पुस्तकेषु ।

---

१ क. घ. °ण्डुकपातलगृ° । च. °ण्डुक्याकुगृ° । २ ख. ग. °हिताव्रश्चनाश्वश्वकाकाव° । ३ क. °त-जात्श्लेमाश्व° । ४ क. °द्रोच्छेषेण भोजने चातिकृच्छ्रः कृच्छ्र इतरेश्चान्य° । च °द्रोच्छेषणभोजनेष्वति-कृच्छ्रः । संधि° । ५ क. °षेश्च प्रा° । ६ ख. ग. °जातरोमानिर्दशाहामनामन्त्र्यं ना° । ७ ख. ग. °कुव-रक° । ८ ख. ग. °निलशु° ।९ च. °च्छल्यक । १० क. ग. °खाना भ° । ११ क. वा वेष्टग° । ख. घ. ग्राहे-हग° । १२ ख. ग. शलभा° । १३ च. °डुहावपन्नदन्ताश्च भक्ष्यौ तु धेन्वडुहौ । १४ क. विशुविविष्कर° । १५ ख. घ °विविष्किर° । १६ च. °पादक° । १७ ख. ग. °सम° । १८ च. °कुररसा° । १९ ख. ग. °हिमाट्या-न्धन° । २० ख. ग. °कवैला° । २१ क. च. °रिकको° । २२ च. °व्यालो प्रा° । २३ च. °को भवति मा° ।

नाय पूर्वेषाम् ॥ ४ ॥ न स्त्री पुत्रं दद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वाऽन्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुः ॥ ५ ॥
पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन्बन्धूनाहूय राजनि चाऽऽवेद्य निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिभिर्हुत्वा[1]
दूरेबान्धवं[2] बन्धुसंनिकृष्टमेवे[3] प्रतिगृह्णीयात् ॥ ६ ॥ संदेहे चोत्पन्ने दूरेबान्धवं शूद्र-
मिव स्थापयेत् ॥ ७ ॥ विज्ञायते ह्येकेन बहूंस्त्रायत[4] इति ॥ ८ ॥ तस्मिंश्चेत्प्रतिगृहीत
औरसः पुत्र उत्पद्येत, चतुर्थभागभागी स्याद्दत्तकः ॥ ९ ॥ यदि नाऽऽभ्युदयिकेषु[6]
युक्तः स्याद्वेदविप्लाविनः[7] सव्येन पादेन प्रवृत्ताग्रान्दर्भाँल्लोहितान्वोपस्तीर्य पूर्णपात्र-
मस्मै निनयेत् ॥ १० ॥ निनेतारं[10] चास्य[11] प्रकीर्णकेशा ज्ञातयोऽन्वालभेरन्नपसव्यं
कृत्वा गृहेषु स्वैरमापद्येरन्नत ऊर्ध्वं ते न धर्मयेयुस्तद्धर्माणस्तं धर्मयन्तः ॥ ११ ॥
पतितानां तु चरितव्रतानां प्रत्युद्धारः ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥
अग्रेऽभ्युद्धरतां गच्छेत्क्रीडन्निव हसन्निव । पश्चात्पातयतां गच्छेच्छोचन्निव रुदन्निव,
इति ॥ १४
आचार्यमातृपितृहन्तारस्तत्प्रसादादेकपाद्वा, एषां तेषां प्रत्यापत्तिः ॥ १५ ॥ पूर्णाद्ध्रदा-
त्प्रवृत्ताद्वा काञ्चनं पात्रं माहेयं वा पूरयित्वाऽऽपो हि ष्ठेति प्रत्येणाद्भिरभिषिञ्चति ॥ १६ ॥
सर्वं एवाभिषिक्तस्य प्रत्युद्धारः पुत्रजन्मना व्याख्यातो व्याख्यात इति ॥ १७ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(अथ षोडशोऽध्यायः ।)

अथ व्यवहाराः ॥ १ ॥ राजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्यात् ॥ २ ॥ द्वयोर्विवदमानयो-
र्न पक्षान्तरं गच्छेत् ॥ ३ ॥ यथासनमपराधो ह्यन्ते नापराधः(?) ॥ ४ ॥ समः सर्वेषु भूतेषु
यथासनमपराधो(?) ह्याद्यवर्णयोर्विद्यान्ततः ॥ ५ ॥ संपन्नं च रक्षेद्राजबालधनान्यप्रा-
प्तव्यवहाराणां प्राप्तकाले तु तेभ्यः[22] ॥ ६ ॥

---

१ च. नि च निवे । २ क. घ. दूरबान्धवमसं । ३ ख. ग. °व सं° । ४ ख. ग. बहु जाय° । ५ ख. ग. स्यात् । य° । ६ ख. ग. °के यु° । ७ च. °विप्लावकः शूद्रयाजक उत्तमवर्णवर्गपतितास्तेषां पात्रनिनयनम् । अपात्रसंकरादकृत्स्नं पात्रमादाय दासोऽसवर्णापुत्रो वा बन्धुरसदृशो वा गुणहीनः । ८ क. °प्लवहीनः । ९ ख. ग. °कीर्य केशाञ्ज्ञात° । १० च. °र्ध्वं न तं धर्मये° । ११ च. ग. °न सह धर्ममीयुस्तद्धर्माणस्तद्धर्मोपपन्नाः प° । १२ क. ग. अग्न्यभ्यु° । १३ ख. °दादपयाण्याद्वा । १४ ख. ग. °वा प्र° । १५ च. °त्तिः । पुण्यहृदात्प्रसृताद्वा । १६ क. °र्णाद्दादशाब्द त्रवृ° । १७ ख. ग. हिरण्याभिरेव षड्भिर्ऋग्भिः सर्वत्र चाभिषिक्तस्य प्रत्युद्धारपु° । च. हिरण्याभिरेनमाद्र° । १८ क. ख. स्यातः ॥ १७ ॥ १९ च. राजा म° । २० क. सर्वकुलेषु च । २१ ख. ग. °विद्यान्ततः संपन्नतामाचरेत् । राजाबालानामप्राप्तव्य° । २२ ख. ग. स्वद्रव्य । लि° ।

लिखितं साक्षिणो भुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम्। धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमवाप्नुयात्,
इति ७

मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गे तथा परिवर्तने तरुणगृहेष्ववर्षान्तरेषु त्रिपादमात्रम् ॥८॥ दृष्टलेख्य-विरोधे सामन्तप्रत्ययः ॥ ९ ॥ सामन्तविरोधे लेख्यप्रत्ययः ॥ १० ॥ प्रत्यभिलेख्य-विरोधे ग्रामनगरवृद्धश्रेणीप्रत्ययः ॥ ११ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १२ ॥

पैतृकं क्रीतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम्। यज्ञादुपगतो वेणिस्तथा धूमशिखाऽष्टमी, इति १३

तत्र भुक्तानुभुक्तदशवर्षम्॥ १४ ॥ अन्यथाऽप्युदाहरन्ति ॥ १५ ॥

आधिः सीमा बालधनो निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः। राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न संभोगेन हीयते

प्रहीणद्रव्याणि राजगामीनि भवन्ति ॥१७॥ [* ततोऽन्यथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च कार्याणि कुर्यात् ॥ १८ ॥ वेधसो वा राजा श्रेयान्गृध्रपरिवारं स्यात् ॥ १९ ॥ गृध्रपरिवारं वा राजा श्रेयान् ॥२०॥ गृध्र]परिवारं स्यान्न गृध्रो गृध्रपरिवारं स्यात्परि-वाराद्धि दोषाः प्रादुर्भवन्ति स्तेयहारविनाशनं तस्मात्पूर्वमेव परिवारं पृच्छेत् ॥ २१ ॥ अथ साक्षिणः ॥ २२ ॥ श्रोत्रियो रूपवाञ्शीलवान्पुण्यवान्सत्यवान्साक्षिणः सर्वेषु सर्वे एव वा ॥ २३ ॥

स्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्याद्द्विजानां सदृशा द्विजाः। शूद्राणां सन्तः शूद्राश्च, अन्त्यानामन्त्ययोनयः ॥ २४ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ॥ २५ ॥

प्रतिभाव्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत्। दण्डशुल्कावशिष्टं च न पुत्रो दातुमर्हति,
इति २६

ब्रूहि साक्षिन्यथातत्त्वं लम्बन्ते पितरस्तव। तव वाक्यमुदीक्षाणा उत्पतन्ति पतन्ति च

नग्नो मुण्डः कपाली च भिक्षार्थी क्षुत्पिपासितः। अन्धः शत्रुकुले गच्छेद्यः साक्ष्यमनृतं
वदेत् २८

---

* धनुश्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते।

---

१ ख. क्षेत्रेभ्यो विसर्गस्तथा परिवर्तनं तरु°। २ ख. न। ऋणाग्रहेष्व°। ग. °न ऋणग्रहेष्व°। ३ ख. ग. °धेऽपि ले°। ४ ख. ग. °न्ति—य एकं। ५ ख. ग. °मो वीणैस्त°। ६ ख ग. °खा सप्तमी इ°। ७ ख. ग. भुक्ते दशवर्षमेवोद्वह°। ८ ख. ग. सीमाधिकं चैव नि°। ९ ख. ग. न राजा दातुमर्हतीति। तथा संभोगेन प्रहीतव्यम्। गृहिणां द्रव्या°। १० ख. ग. तथा। ११ ख. ग. °र्थोदसौ वा राजा श्रेयान्। वसुपरिवारः स्याद्गृध्रपरिवारं वा राजा श्रेयान्। गृध्रपरिवारः स्यान्न गृध्रो गृध्रपरिवारः स्यात्। परिवा-राद्धि। १२ ख. ग. सर्व ए°। १३ ख. ग. °सत्याः अ°। १४ ख. ग. °दीर्घन्तमुत्प°। १५ ख. ग. °क्षार्थे क्षु°। १६ ख. ग. °च्छेद्यस्तु साक्ष्यनृ°।

पञ्च कन्यानृते हन्ति दश हन्ति गवानृते। शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते २९
व्यवहारे मृते दारे मायश्चित्तं कुलस्त्रियाः। तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छिद्यन्तेऽत्रापवादिभिः

उद्वाहकाले रतिसंप्रयोगे प्राणात्यये सर्वधनापहारे।
विप्रस्य चार्थे ह्यनृतं वदेयुः पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ११
स्वजनैस्यार्थे यदि वाऽर्थहेतोः पक्षाश्रयेणैव वदन्ति कार्यम् ।
ते शब्दवंशस्य कुलस्य पूर्वान्स्वर्गस्थितांस्तानपि पातयन्ति,
अपि पातयन्ति ॥ १२

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

(अथ सप्तदशोऽध्यायः।)

ऋणमस्मिन्संनयति अमृतत्वं च गच्छति। पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखम् १
अनन्ताः पुत्रिणां लोका नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति श्रूयते ॥ २ ॥ प्रजाः सन्त्वपु-
त्रिण इत्यभिशापः ॥ ३ ॥ प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्यामित्यपि निगमो भवति ॥ ४ ॥
पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रेणाऽऽनन्त्यमश्नुते। अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्याऽऽप्नोति विष्ट-
पम्। इति ५
क्षेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्र इति विवदन्ते ॥६॥ तत्रोभयथाऽप्युदाहरन्ति ॥ ७ ॥
यद्यन्यो गोषु वृषभो वत्सानां जनयेच्छतम्। गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्यन्दितमार्ष-
भम्, इति ८

अप्रमत्ता रक्षत तन्तुमेतं मा वः क्षेत्रे पर(रे)बीजानि वाप्सुः ।
न जनयितुः पुत्रो भवति स्वं(सं)पराये मोघं वेत्ता कुरुते तन्तुमेतमिति ॥९

बहूनामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्नरः। सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्त इति श्रुतिः १०
बह्वीनामेकपत्नीनामेका पुत्रवती यदि। सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रवत्य इति श्रुतिः ११
द्वादश इत्येव पुत्राः पुराणदृष्टाः ॥ १२ ॥ स्वयमुत्पादितः स्वक्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः

---

१ ख. ग. 'श्चित्ते कुले स्त्रियः। ते°। २ ख. ग. 'दाच्छेद्यन्ते वाऽप'। ३ च. °नस्वार्थे। ४ ख. ग. 'म। वै शब्दवादं स्वकुलानुपू°। ५ ख. ग °यन्त्यपि। इ°। ६ क च. °ते। अप्रजाः सन्त्वपुत्रि°। ७ ख. क. °त्यपि श्रा°। ८ ख. ग. वत्साञ्जनयते सुतान्। गो°। ९ ख °वं स्पन्दनमोक्षणम्। इ°। १० क. °स्कन्दनमोक्षणम्। इ°। ११ क. °ति। स्वंपराये मो°। च. °ति। मप°। १२ ख. ग. 'राये मोघं वेत्ता कुरुत तन्तु°। १३ क. बहूनामेकप°। १४ ख. ग. °ह्वीनां द्वादश त्वेव पु°।

॥ १३ ॥ तदलाभे नियुक्तायां क्षेत्रजो द्वितीयः ॥ १४ ॥ तृतीयः पुत्रिका विज्ञायते ॥ १५ ॥ अभ्रातृका पुंसः पितॄनभ्येति प्रतीचीनं गच्छति पुत्रत्वम् ॥ १६ ॥ तत्र श्लोकः ॥ १७ ॥

अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृताम्। अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति १८

पौनर्भवश्चतुर्थः ॥ १९ ॥ या कौमारं भर्तारमुत्सृज्यान्यैः सह चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भूर्भवति ॥ २० ॥ या च क्लीबं पतितमुन्मत्तं वा भर्तारमुत्सृज्यान्यं पतिं विन्दते मृते वा सा पुनर्भूर्भवति ॥ २१ ॥ कानीनः पञ्चमः ॥ २२ ॥ या पितृगृहेऽसंस्कृता कामादुत्पादयेत्, मातामहस्य पुत्रो भवतीत्याहुः ॥ २३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २४ ॥

अप्रत्ता दुहिता यस्य पुत्रं विन्देत तुल्यतः। पुत्री मातामहस्तेन दद्यात्पिण्डं हरेद्धनम्, इति २५

गृहे[2] च गूढोत्पन्नः षष्ठः ॥ २६ ॥ इत्येते दायादा बान्धवास्त्रातारो महतो भयादित्याहुः ॥ २७ ॥ अथ[3]ादायादबन्धूनां सहोढ एव प्रथमो, या गर्भिणी संस्क्रियते तस्यां जातः सहोढः पुत्रो भवति ॥ २८ ॥ दत्तको द्वितीयो, यं मातापितरौ दद्याताम् ॥ २९ ॥ क्रीतस्तृतीयस्तच्छुनःशे[5]पेन व्याख्यातम् ॥ ३० ॥ हरिश्चन्द्रो ह वै राजा सोऽजीगर्तस्य[4] सौयवसेः पुत्रं चिक्राय ॥ ३१ ॥ स्वयमुपागतश्चतुर्थः, तच्छुनः[6]शेपेन व्याख्यातम् ॥ ३२ ॥ शुनःशे[7]पो वै यूपेन नियुक्तो देवतास्तुष्टाव, तस्येह[9] देवताः पाशं विमुमुचुः, तमृत्विज ऊचुर्ममैवायं पुत्रोऽस्त्विति, तान्ह न संपेदे, ते संपादयामासुरेष एव यं का[8]मयेत तस्य पुत्रोऽस्त्विति, तस्य ह विश्वामित्रो होताऽऽसीत्तस्य पुत्रत्वमियाय ॥ ३३ ॥ अपविद्धः पञ्चमो यं मातापितृभ्यामपास्तं प्रतिगृह्णीयात् ॥ ३४ ॥ शूद्रापुत्र एव षष्ठो भवतीत्याहुः ॥ ३५ ॥[10] इत्येतेऽदायादा बान्धवाः ॥ ३६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३७ ॥ यस्य पूर्वेषां षण्णां न कश्चिद्दायादः स्यादेते त[11]स्य दायं हरेरन्निति ॥ ३८ ॥ अथ भ्रातॄणां दायविभागः[12] ॥ ३९ ॥ द्व्यंशं ज्येष्ठो हरेत्, गवाश्वस्य चानु[13]दशमम् ॥ ४० ॥ अजावयो गृहं

---

१ क. वाञ्छति। २ ख. ग. गूढे। ३ ख. ग. 'थादायादास्तत्र स'। ४ ख. ग. °स्य सोपवतीः पुत्रं विक्राप्य स्वयं क्रीतवान्। स्व°। ५ ख. ग. 'शेफेन। ६ ख. ग. °शेफेन। ७ ख. ग. °शेफो ह वै यूपे नि°। ८ क. कामयते। ९ ख. ग. तस्येह। १० ख. ग. °षां वर्णानां न। ११ ख. ग. तस्यापहरन्ति। अ°। १२ च. °भागः। याश्चानपत्यास्तासामा पुत्रलाभात्। द्व्यं। १३ ख. ग. 'नुसदशमजा°।

च कनिष्ठस्य ॥ ४१ ॥ कार्ष्णायसं गृहोपकरणानि च मध्यमस्य ॥ ४२ ॥ मातुः पारिणेयं स्त्रियो विभजेरन् ॥ ४३ ॥ यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्यासु पुत्राः स्युस्त्र्यंशं ब्राह्मण्याः पुत्रो हरेद्‌द्व्यंशं राजन्यायाः पुत्रः सममितरे विभजेरन् ॥ ४४ ॥ येन चैषां स्वयमुत्पादितं स्याद्‌द्व्यंशमेव हरेत् ॥ ४५ ॥ अनंशास्त्वाश्रमान्तरगताः ॥ ४६ ॥ क्लीबोन्मत्तपतिताश्च ॥ ४७ ॥ भरणं क्लीबोन्मत्तानाम् ॥ ४८ ॥ प्रेतपत्नी षण्मासान्व्रतचारिण्यक्षारलवणं भुञ्जानाऽधः शयीतोर्ध्वं षड्भ्यो मासेभ्यः स्नात्वा श्राद्धं च पत्ये दत्त्वा विद्याकर्मगुरुयोनिसंबन्धान्संनिपात्य पिता भ्राता वा[3] नियोगं कारये[4]त्तपसे[5] ॥ ४९ ॥ न सोन्मत्तामवशां व्याधितां वा नियुञ्ज्यात् ॥ ५० ॥ ज्यायसीमपि षोडश वर्षाणि[6], न चेदामयावी स्यात् ॥ ५१ ॥ प्राजापत्ये मुहूर्ते पाणि[7]ग्राहवदुपचरेत् ॥ ५२ ॥ अन्यत्र संप्रहास्यवाक्पारुष्यदण्डपारुष्याच्च ॥ ५३ ॥ ग्रासाच्छादनस्नानानुलेपनेषु प्राग्गा[8]मिनी स्यात् ॥ ५४ ॥ अनियुक्तायामुत्पन्न उत्पादयितुः पुत्रो भवतीत्याहुः ॥ ५५ ॥ स्याच्चेन्नियोगि[9]नो रिक्थम् ॥ ५६ ॥ लोभान्नास्ति नियोगः ॥ ५७ ॥ प्रायश्चित्तं वाऽप्युपदिश्य नियुञ्ज्यादित्येके ॥ ५८ ॥ कुमार्यृतुमती त्रीणि वर्षाण्युपासीतोर्ध्वं त्रिभ्यो वर्षेभ्यः पतिं[10] विन्देत्तुल्यम् ॥ ५९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६० ॥

पितुः प्रमादा[11]त्तु यदीह कन्या वयःप्रमाणं समतीत्य दीयते ।
सा हन्ति दाता[12]रमुदीक्षमाणा कालातिरिक्ता गुरुदक्षिणेव ॥ ६१

प्रयच्छेन्नग्निकां कन्यामृतुकालभयात्पिता । ऋतुमत्यां हि तिष्ठन्त्यां दोषः पितरमृच्छति ॥ ६२

यावच्च कन्यामृतवः स्पृशन्ति तुल्यैः सकामामभियाच्यमानाम् ।
भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्यां मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥ ६३

अद्भिर्वाचा च दत्तायां म्रियेता[13]ऽऽदौ वरो यदि । न च मन्त्रोपनीता स्यात्कुमारी पितुरेव सा[14] ॥ ६४

बलाच्चेत्प्रहृता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता । अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ॥ ६५

पाणि[15]ग्रहे मृते बाला केवलं मन्त्रसंस्कृता । सा चेदक्षतयोनिः स्यात्पुनः संस्कारमर्हति, इति

---

१ ख. ग. काष्ठं गां यवसं । २ ख. ग. °रभन्येन । ३ क वा विनि° । ४ क. °येत । न । च. °येत् । न सोन्मादाम° । ५ ख. ग. सेवोन्म° । ६ ख. ग. °वर्षा न चेदामयाविनी स्या° । ७ ख. ग. °णिप्रहण्वदुपचारेऽन्यत्र संस्थाप्य वा° । ८ ख. ग. प्राग्यामि° । ९ ख. ग. °गिनो दद्यालो° । च. °गिनोः । रिक्थलो° । १० ख. ग. °पनि° । ११ ख. ग. प्रदानात्तु यदा हि पूर्व कन्या वयो यः स° । १२ ख. ग. °रमपीक्ष° । १३ ख. ग. °ताथोव° । १४ ख. ग. सा । यावच्चेदाहृता । १५ च. °णिग्राहे ।

प्रोषितपत्नी पञ्च वर्षाण्युपासीतोर्ध्वं पञ्चभ्यो वर्षेभ्यो भर्तृसकाशं गच्छेत् ॥ ६७ ॥ यदि धर्मार्थाभ्यां प्रवासं प्रत्यनुकामा न स्याद्यथा प्रेत एवं वर्तितव्यं स्यात् ॥ ६८ ॥ एवं ब्राह्मणी पञ्च प्रजाताऽप्रजाता चत्वारि, राजन्या प्रजाता पञ्चाप्रजाता त्रीणि, वैश्या प्रजाता चत्वार्यप्रजाता द्वे, शूद्रा प्रजाता त्रीण्यप्रजातैकम् ॥ ६९ ॥ अत ऊर्ध्वं समानोदकपिण्डजन्मर्षिगोत्राणां पूर्वः पूर्वो गरीयान् ॥ ७० ॥ न तु खलु कुलीने विद्यमाने परगामिनी स्यात् ॥ ७१ ॥ यस्य पूर्वेषां षण्णां न कश्चिद्दायादः स्यात्सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभजेरन् ॥ ७२ ॥ तेषामलाभ आचार्यान्तेवासिनौ हरेयाताम् ॥ ७३ ॥ तयोरलाभे राजा हरेत् ॥ ७४ ॥ न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेत् ॥७५॥ ब्रह्मस्वं तु विषं घोरम् ॥ ७६ ॥

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते। विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम्, इति त्रैविद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेत्संप्रयच्छेदिति ॥ ७८ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

(अथाष्टादशोऽध्यायः ।)

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नश्चण्डालो भवतीत्याहू राजन्यायां वैणो वैश्यायामन्त्यावसायी॥१॥ वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नो रामको भवतीत्याहुः, राजन्यायां पुल्कसः ॥२॥ राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नः सूतो भवतीत्याहुः ॥ ३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४ ॥

छन्नोत्पन्नास्तु ये केचित्प्रातिलोम्यगुणाश्रिताः । गुणाचारपरिभ्रंशात्कर्मभिस्तान्विजानीयुः, इति ५

एकान्तरद्व्यन्तरत्र्यन्तरानुजाता ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यैरम्बष्ठोग्रनिषादा भवन्ति ॥ ६ ॥ शूद्रायां पारशवः पारयन्नेव जीवन्नेव शवो भवतीत्याहुः ॥७॥ शव इति मृताख्या ॥८॥ एके वै तच्छ्मशानं ये शूद्रास्तस्माच्छूद्रसमीपे नाध्येतव्यम् ॥ ९ ॥ अथापि यमगीताञ्श्लोकानुदाहरन्ति ॥ १० ॥

श्मशानमेतत्प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचारिणः। तस्माच्छूद्रसमीपे तु नाध्येतव्यं कदाचन ११

---

१ ख. ग. °षां प्रवसेद्यथकामा यथा प्रेतस्यैवं च वार्तं°। २ ख. ग. °वं पञ्च ब्राह्मणी प्रजाता चत्वारि राजन्या प्रजाता त्रीणि वैश्या प्रजाता द्वे शूद्रा प्रजाता अ°। ३ च. °मानार्थजन्मपिण्डोदकगो°। ४ ख. ग. °मि स्या°। ५ ख. ग. °यां वैश्या°। ६ ख. ग. °न्ति छिन्नो°। ७ क. च. °न्तराद्व्यन्तरात्र्यन्तरासु जा°। ८ क. च. °द्राणां पारशवः पारशवन्ने°। ९ ख. ग. °ख्या। एतच्छ्मशानं यच्छूद्रस्त°।

न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम्। न चास्योपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमादिशेत्
यश्चास्योपदिशेद्धर्मं यश्चास्य व्रतमादिशेत् । सोऽसंवृतं[1] तमो घोरं सह तेन प्रपद्यते,
इति ॥ १३ ॥
व्रणद्वारे कृमिर्यस्य संभवेत कदाचन। प्राजापत्येन शुध्येत हिरण्यं गौर्वासो दक्षिणा, इति
नाग्निं[2] चित्वा रामामुपेयात्॥ १५ ॥कृष्णवर्णा या रामा रमणायैव न धर्माय न धर्मा-
येति[3] ॥ १६ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

(अथैकोनविंशोऽध्यायः ।)

स्वधर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात्सिद्धिः ॥ १ ॥ भयकारुण्यहानं[4] जरा-
मर्यं(र्यं) वै तत्सत्रमाहुर्विद्वांसस्तस्माद्गार्हस्थ्यानैयमिकेषु पुरोहितं[5] दध्यात् ॥ २ ॥
विज्ञायते ॥३॥ ब्रह्मपुरोहितं राष्ट्रमृध्नोतीति ॥४॥ उभयस्य पालनादसामर्थ्याच्च देश-
धर्मजाति[6]कुलधर्मान्सर्वानेवैताननुप्रविश्य राजा चतुरो वर्णान्स्वधर्मे स्थापयेत् ॥ ५ ॥
तेष्वपचरत्सु[7] दण्डं धारयेत् ॥ ६ ॥ दण्डस्तु देशकालधर्म[8]वयोविद्यास्थानविशेषै[9]र्हिंसा-
क्रोशयोः कल्प्य आगमा[10]द्दृष्टान्ताच्च ॥ ७ ॥ पुष्पफलोपगान्पादपान्न हिंस्यात्कर्षणक[11]-
रणार्थं चोपहन्यात् ॥ ८ ॥ गार्हस्थ्या[12]ङ्गानां च मानोन्माने रक्षिते स्याताम् ॥ ९ ॥
अधिष्ठाना[13]न्ननीहारः स्वार्थानां, मानमूल्यमात्रं नैहारिकं स्यात् ॥ १० ॥ महामर्हे[14]योः
स्था[15]नात्पथः स्यात्(?) ॥११॥ संयाने[16] दशवाहवाहिनी द्विगुणकारिणी स्यात् ॥ १२ ॥
प्रत्येकं प्रपा[17]स्यः पुमान्(?)।१३।पुंसां शता[18]वराध्यं चाऽऽहवयेदव्यर्थाः स्त्रियः स्युः॥१४॥
करो[19]ष्ठीलामाषः शरमध्यापः पादः कार्षापणाः स्युर्निरुदकस्तरो मो[22]ष्योऽकरः श्रोत्रियो
राजपुमानना[20]थप्रव्रजितबालवृद्धतरुणप्र[21]जाताः प्राग्गामिकाः कुमार्यो मृ[23]तपत्न्यश्च॥१५॥

---

१ क. °त् । सुसंवृत्त त° । २ ख. ग. नाग्निचित्परामु° । ३ ख. ग. °र्णाय : सरमाया इव । ४ ख. ग. °कारणं ह्यापालनं वै एतत्सूत्रमा° । ५ ख. ग. °हिते दद्याद्विज्ञायते ब्राह्मणः पुरोहितो राष्ट्रं दधातीति । तस्य भयमपा° । ६ ख. ग. °तिधर्मकु° । ७ ख. ग. °ष्वधर्मपरेषु दण्डं तु दे° । ८ ख ग. °धर्माधर्मेव° । ९ ख. ग. °षैर्दिशेत् । आ° । १० ख. ग °मादृष्टाभावात् । पु° । ११ च. °णकार° । १२ ख. ग. °र्हस्थ्यं गो च । १३ क. °नान्मानी° । ख. ग. °नान्नो नीहारसार्थानामस्मान्नम° । १४ ख. ग. °हस्थः स्यात् । संमानयेदवाहवाहनीयाद्वि° । १५ क. स्थानमन्यथा स्या° । १६ क. °ने देश° । १७ क. च. प्रपाः स्युः पुं° । १८ ख. ग. शतं वाराध्यं वा तदेतदप्यर्थाः । १९ ख. ग. °राष्ठी मानाधारमध्यमाः पादः कार्षापणस्य निरुक्तोऽन्तरो मानाक° । २० ख. ग. °नथ° । २१ ख. ग. °प्रदाताप्रागामि° । २२ च. °र्यो भृत° । २३ ख. मृतापत्याश्च ।

बाहुभ्यामुत्तरञ्छतगुणं दद्यात् ॥ १६ ॥ नदीकक्षवनदाहशैलोपभोगा निष्कराः स्युस्तदुपजीविनो वा दद्युः ॥ १७ ॥ प्रतिमासमुद्वाहकरं त्वागमयेद्राजनि च प्रेते दद्यात्मासङ्क्रिकम् ॥ १८ ॥ एतेन मातृवृत्तिर्व्याख्याता ॥ १९ ॥ राजमहिष्याः पितृव्यमातुलात्राजा बिभृयात्तद्बन्धूंश्चान्यांश्च ॥ २० ॥ राजपत्न्यो ग्रासाच्छादनं लभेरन् ॥ २१ ॥ अनिच्छन्त्यो वा प्रव्रजेरन् ॥ २२ ॥ क्लीबोन्मत्तान्राजा बिभृयात्, तद्गामित्वाद्रिक्थस्य ॥ २३ ॥ शुल्के चापि मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ॥ २४ ॥

न भिन्नकार्षापणमस्ति शुल्के न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न दूते ।
न भैक्षलब्धे न हृतावशेषे न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे, इति ॥ २५

स्तेनोऽनुप्रवेशान्न दुष्यते शस्त्रधारी सहोढो व्रणसंपन्नो व्यपदिष्टस्त्वेकेषां दण्ड्योत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत्त्रिरात्रं पुरोहितः ॥ २६ ॥ कृच्छ्रमदण्ड्यदण्डने पुरोहितस्त्रि[12]रात्रं राजा ॥ २७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २८ ॥

अन्नादे भ्रूणहा मार्ष्टि पत्यौ भार्याऽपचारिणी । गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम् २९

राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः । निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ३०

एनो राजानमृच्छति उत्सृजन्तं सकिल्बिषम् । तं [13]चेद्घातयते राजा हन्ति धर्मेण दुष्कृतम्, इति ३१

राज्ञामात्ययिके कार्ये सद्यः शौचं विधीयते । तथाऽनात्ययिके नित्यं काल एवात्र कारणम्, इति ३२

यमगीतं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ॥ ३३ ॥

[16]नात्र दोषोऽस्ति राज्ञां वै व्रती(ति)नां न च सत्त्रिणाम् । ऐन्द्रस्थानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदा, [18]इति हि ते सदा, इति ३४

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्र एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

---

१ ख. ग °नशैलोपमाङ्गानि' । २ ख ग. °करैस्त्वाग° । ३ ख. ग. °तुलांशजापितृव्यान्राजा । ४ ख. ग. °त्सद्रामित्वादंशस्य स्युस्तद्ब° । ५ ख ग. °न्मत्ताशं वाऽपि । मा' ॥ ६ ख. ग. न रिक्तका° । ७ ख. ग शुल्कं । ८ क ग. धर्मे । ९ क. ग °क्षवृत्तौ न ह° । १० ख. ग. स्तेनाभिशस्तदुष्टशस्त्रधारिसहोढव्रणसंपन्नव्यपविष्टेष्वेके° । ११ ख. ग. दण्डोत्स° । १२ ख. ग. °त्रं वा । अ' । १३ ख. ग. चेन्न घातयेद्राजा राजधर्मेण दुष्यतीति । १४ क. च. राजामा° । १५ ख. ग. °था तान्यपि नित्यानि का° । १६ क. च नाद्यदो' । १७ ख. ग. मन्त्रिणाम् । १८ क. °ति ॥ ३४ ॥

(अथ विंशोऽध्यायः ।)

अनभिसंधिकृते प्रायश्चित्तमपराधे ॥ १ ॥ अभिसंधिकृतेऽप्येके ॥ २ ॥
गुरुरात्मवतां शास्ता शास्ता राजा दुरात्मनाम् । इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमः, इति ३

तत्र च सूर्याभ्युदितः सन्नहस्तिष्ठेत् ॥ ४ ॥ सावित्रीं च जपेत् ॥ ५ ॥ एवं सूर्याभिनिर्मुक्तो रात्रावासीत ॥ ६ ॥ कुनखी श्यावदन्तस्तु कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत् ॥ ७ ॥ परिवित्तिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत, तां चैवोपयच्छेत् ॥ ८ ॥ अथ परिविविदानः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा तस्मै दत्त्वा पुनर्निर्वि(वि)शेत, तामेवोपयच्छेत् ॥ ९ ॥ अग्रेदिधिषूपतिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत तां चैवोपयच्छेत् ॥ १० ॥ दिधिषूपतिः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा[3] तस्मै दत्त्वा पुनर्निविशेत्(त) ॥ ११ ॥ वीरहणं परस्ताद्वक्ष्यामः ॥ १२ ॥ ब्रह्मघ्नः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा पुनरुप[4]युञ्जीत वेदमाचार्यात् ॥ १३ ॥ गुरुतल्पगः सवृषणं शिश्नमु[5]त्कृत्याञ्जलावाधाय दक्षिणामुखो गच्छेत् ॥ १४ ॥ यत्रैव प्रतिहन्यात्तत्र तिष्ठेदाप्रलयम् ॥ १५ ॥ निष्कालको वा घृताभ्यक्तस्तप्तां सू[6]र्मीं परिष्वजेन्मरणा[7]त्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ १६ ॥ आचार्यपुत्रशिष्यभार्यासु चैवम् ॥ १७ ॥ योनिषु च गुर्वीं सखीं[8] गुरुसखीमपपात्रां पतितां च गत्वा कृच्छ्रा[9]ब्दपादं चरेत् ॥ १८ ॥ एतदेव चाण्डालपतितान्नभोजनेषु, ततः पुनरुपनयनं, वपनादीनां तु निवृत्तिः ॥ १९ ॥ मानवं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ॥ २० ॥
वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च[10] । एतानि तु निवर्तन्ते पुनःसंस्कारकर्मणि, इति २१

म[11]त्या मद्यपाने त्वसुरायाः सुरायां[12]श्चाज्ञाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ घृतं प्राश्य पुनः संस्कारश्च ॥ २२ ॥ मूत्रशकृच्छुक्राभ्यवहारेषु चैवम् ॥ २३ ॥

मद्यभाण्डे स्थिता आ(अ)पो यदि कश्चिद्द्विजः[13] पिबेत् ॥

पद्मोदुम्बरबिल्वपलाशानामुदकं पीत्वा त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २४ ॥ अभ्यासे तु सुराया अग्निवर्णां तां द्विजः पिबेन्मरणात्पूतो भवतीति ॥ २५ ॥ भ्रूणहनं वक्ष्यामो

---

१ ख. च. अथ । २ ख. ग. चरित्वा पुनर्निविशेत् । अथ दिधिषूपतिः कृच्छ्रं । ३ ख. ग. °त्वा निर्विशेत् । नरणमदरहस्तद्° । ४ ख. ग. °पनीतो वे° । ५ क. च. °मुद्धृत्या° । ६ ख. ग. सूर्मि । ७ ख ग. °णान्मुक्तो भ° । ८ ख. ग. °सखीं च पति° । ९ ख. ग. °च्छ्राब्दं च° । १० ख. ग. च । निवर्तन्ते द्विजातीनां पु° । ११ ख. ग. मद्यपाने क्लीबव्यवहा° । १२ क. °यश्च ज्ञा° । १३ ख. ग. °द्द्विजोऽर्थवित् ।

ब्राह्मणं हत्वा भ्रूणहा भवत्यविज्ञातं गर्भमविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसो भवन्ति ॥ २६ ॥ तस्मात्पुंस्कृत्याऽऽजुह्वतीति, भ्रूणहाऽग्निमुपसमाधाय जुहुयादेताः ॥ २७ ॥ लोमानि मृत्योर्जुहोमि लोमभिर्मृत्युं वासय, इति प्रथमाम्॥२८॥त्वचं मृत्योर्जुहोमि त्वचा मृत्युं वासय, इति द्वितीयाम् ॥ २९ ॥ लोहितं मृत्योर्जुहोमि लोहितेन मृत्युं वासय, इति तृतीयाम् ॥ ३० ॥ मांसं मृत्योर्जुहोमि मांसेन मृत्युं वासय, इति चतुर्थीम् ॥३१॥ स्नावानि मृत्योर्जुहोमि स्नावभिर्मृत्युं वासय, इति पञ्चमीम् ॥ ३२ ॥ मेदो मृत्योर्जुहोमि मेदसा मृत्युं वासय, इति षष्ठीम् ॥ ३३ ॥अस्थीनि मृत्योर्जुहोमि अस्थिभिर्मृत्युं वासय, इति सप्तमीम् ॥३४॥ मज्जानं मृत्योर्जुहोमि मज्जा(ज्ज)भिर्मृत्युं वासय, इत्यष्टमीमिति॥३५॥ राजार्थे ब्राह्मणार्थे वा सङ्ग्रामेऽभिमुखमात्मानं घातयेत्त्रिरजितो[3] वाऽपराद्धः पूतो भवतीति ॥३६॥ विज्ञायते हि ॥३७॥ निरुक्तं ह्येनः कनीयो भवतीति ॥३८॥ तथाऽप्युदाहरन्ति ॥ ३९ ॥

पतितं पतितेत्युक्त्वा चौरं चौरेति वा पुनः। वचनात्तुल्यदोषः स्यान्मिथ्या द्विर्दोषतां व्रजेत्, इति ४०

एवं राजन्यं हत्वाऽष्टौ वर्षाणि चरेत्, षड्वैश्यं, त्रीणि शूद्रं, ब्राह्मणीं चाऽऽत्रेयीं हत्वा सवनगतौ च राजन्यवैश्यौ॥४१॥आत्रेयीं वक्ष्यामो रजस्वलामृतुस्नातामात्रेयीमाहुः ॥ ४२ ॥ अत्र[6] ह्येष्यदपत्यं भवतीति ॥ ४३ ॥ अनात्रेयीं राजन्यहिंसायां राजन्यां वैश्यहिंसायां[7] वैश्यां शूद्रहिंसायां शूद्रां हत्वा संवत्सरम् ॥४४॥ ब्राह्मणसुवर्णहरणे प्रकीर्य केशान्राजानमभिधावेत्स्तेनोऽस्मि भोः शास्तु मां भवानिति तस्मै राजौदुम्बरं शस्त्रं दद्यात्तेनाऽऽत्मानं प्रमापयेन्मरणात्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ४५ ॥ निष्कालको वा घृताक्तो गोमयाग्निना पादप्रभृत्यात्मानमभिदाहयेन्मरणात्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ४६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४७ ॥

पुराकालात्प्रमीतानां[8] पापाद्विविधकर्मणाम्। पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ४८

स्तेनः कुनखी भवति श्वित्री भवति ब्रह्महा । सुरापः श्यावदन्तस्तु दुश्चर्मा गुरुतल्पगः, इति ४९

पतितसंप्रयोगं च ब्राह्मेण वा यौनेन वा यास्तेभ्यः सकाशान्मात्रा उपलब्धास्तासां परित्यागस्तैश्च न संवसेदुदीचीं दिशं गत्वाऽनश्नन्संहिताध्ययनमधीयानः पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ५० ॥ तथाऽप्युदाहरन्ति ॥ ५१ ॥

---

१ ख. ग. °स्कृत्य जुहु°। २ क. ख. ग. °यात्। लोमा°। ३ ख. ग. °रञ्जितो। ४ ख. ग. °वसा तुल्य°। ५ ख ग °ध्यादिदोष°। ६ ख. ग. अत्रेत्येषामपत्यं भवतीति चात्रेयी राजन्यहिं°। ७ ख. ग °यां वैश्यहिंसायां शूद्रं ह°। ८ ख. ग. °तानामानाकविधिक°।

शरीरंपरितापेन तपसाऽध्ययनेन च । मुच्यते पापकृत्पापाद्दानाच्चापि प्रमुच्यते
इति विज्ञायते विज्ञायत इति ९२

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

(अथैकविंशोऽध्यायः ।)

शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेद्वीरणैर्वेष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रास्येत् ॥१॥ ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य नग्नां कृष्णं खरमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ २ ॥ वैश्यश्चेद्ब्राह्मणीमधिगच्छेल्लोहितदर्भैर्वेष्टयित्वा वैश्यमग्नौ प्रास्येत् ॥ ३ ॥ ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषाऽभ्यज्य [3]नग्नां गौरं खरमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ४ ॥ राजन्यश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छरपत्रैर्वेष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रास्येत्, ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य नग्नां श्वेतं खरमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ५ ॥ एवं वैश्यो राजन्यायां शूद्रश्च राजन्यावैश्ययोः ॥६॥ मनसा भर्तुरतिचारे त्रिरात्रं यावकं क्षीरौदनं वा भुञ्जानाऽधः [4]शयीतोर्ध्वं त्रिरात्रादप्सु नि[5]मग्नायाः सावित्र्यष्टशतेन शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ७ ॥ *वाक्संबन्ध एतदेव मासं चरित्वोर्ध्वं मासादप्सु निमग्नायाः सावित्र्याश्चतुर्भिरष्टशतैः शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ८ ॥ व्यवाये तु संवत्सरं घृतपटं धारयेत् ॥ ९ ॥ गोमयगर्ते कुशप्रस्तरे वा शयीतोर्ध्वं संवत्सरादप्सु निमग्नायाः सावित्र्यष्टशतेन शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ १० ॥

व्यवाये तीर्थगमने धर्मेभ्यस्तु निवर्तते। चतस्रस्तु परित्याज्याः शिष्यगा गुरुगा च या
पतिघ्नी च विशेषेण जुङ्गितोपगता च या ॥ १२

या ब्राह्मणी सुरापी न तां देवाः पतिलोकं नयन्ति ।
इहैव सा चरति क्षीणपुण्याऽप्सुलुग्भवति शुक्तिका वा ॥ १३

ब्राह्मणक्षत्रियविशां स्त्रियः शूद्रेण संगताः।अप्रजाता विशुध्यन्ति प्रायश्चित्तेन नेतराः
प्रतिलोमं चरेयुस्ताः कृच्छ्रं चान्द्रायणोत्तरम् । १४

---

* अत्रैतदध्यायसमाप्तिः ख. ग. पुस्तकयोः । इत उत्तरग्रन्थः ख. ग. पुस्तकयोर्न विद्यते ।

---

१ ख ग. °रपातनाच्चैव त° । २ क. ख. °यते इ° । ३ ख. ग. नग्नां गोरथमारो° । ४ ख. ग. शयाना त्रिरात्रमप्सु । ५ क. ख. निम्नगायाः ।

पतिव्रतानां गृहमेधिनीनां सत्यव्रतानां च शुचिव्रतानाम् ।
तासां तु लोकाः पतिभिः समाना गोमायुलोका व्यभिचारिणीनाम् ॥१५॥
पतत्यर्धं शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत्। पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते १६

ब्राह्मणश्चेदप्रेक्षापूर्वं[1] ब्राह्मणदारानभिगच्छेदनिवृत्तधर्मकर्मणः कृच्छ्रो निवृत्तधर्मकर्मणोऽतिकृच्छ्रः ॥ १७ ॥ एवं राजन्यवैश्ययोः ॥ १८ ॥ गां चेद्धन्यात्तस्याश्चर्मणाऽऽर्द्रेण परिवेष्टितः षण्मासान्कृच्छ्र(च्छ्रं)तप्तकृच्छ्रं वा तिष्ठेत् ॥ १९ ॥ तयोर्विधिः ॥ २० ॥

त्र्यहं दिवा भुङ्क्ते नक्तमश्नाति वै त्र्यहम्। त्र्यहमयाचितव्रतस्त्र्यहं न भुङ्क्त इति कृच्छ्रः २१
त्र्यहमुष्णं[2] पिबेदा(त्त्वा)पस्त्र्यहमुष्णं पयः पिबेत् । त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षः परं त्र्यहम् २२

इति तप्तकृच्छ्रः ॥२३॥ ऋषभवेहतौ च दद्यात् ॥२४॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥२५॥
त्रय एव पुरा रोगा ईर्ष्या अनशनं जरा। पृषद्ध्रस्तनयं(?) हत्वा अष्टानवतिमाहरेत्, इति

श्वमार्जारनकुलसर्पदर्दुरमूषकान्हत्वा कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्किंचिद्दद्यात् ॥ २७ ॥ अनस्थिमतां तु सत्त्वानां गोमात्रं राशिं हत्वा कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्किंचिद्दद्यात् ॥२८॥ अस्थिमतां त्वेकैकम् ॥ २९ ॥ योऽग्नीनपविध्येत्कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा[3] पुनराधानं कारयेत् ॥ ३० ॥ गुरोश्चालीकानिर्बन्धः सचैलं स्नातो गुरुं प्रसादयेत्प्रसादात्पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ३१ ॥ नास्तिकः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा विरमेन्नास्तिक्यात् ॥ ३२ ॥ नास्तिकवृत्तिस्त्वतिकृच्छ्रम् ॥ ३३ ॥ एतेन सोमविक्रयी व्याख्यातः ॥ ३४ ॥ वानप्रस्थो दीक्षाभेदे कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा महाकक्षे(क्षं) वर्धयेत् ॥३५॥ भिक्षुकैर्वा(को वा)नप्रस्थैवत्[4]सोमवृद्धिवर्जं स्वशास्त्रसंस्कारैश्च[5] स्वशास्त्रसंस्कारश्चेति ॥ ३६ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्र एकविंशोऽध्यायः ॥ २१॥

(अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।)

अथ खल्वयं पुरुषो मिथ्या व्याकरोत्ययाज्यं वा याजयति अप्रतिग्राह्यं वा प्रतिगृह्णाति अनन्नं[6] वाऽश्नाति अनाचरणीयमेवाऽऽचरति तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति मीमांसन्ते, न कुर्यादित्याहुर्न हि कर्म क्षीयत इति, कुर्यादित्येव तस्माच्छ्रुतिनिदर्शनात्त-

1 क. °श्चेत्प्रेक्षा°। 2 च. °मुष्णाः पि°। 3 क. °त्वा विरमेत् । नास्तिक्यात्पुनराधानं न का° । 4 च. °स्थवात्सोमवृद्धिवर्धनं स्व° । 5 क. ख. °रश्चे° । 6 क. °नश्नन्वाऽश्ना° ।

रति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजत इति ॥१॥ वाचाऽभिशस्तो गोसवेनाग्निष्टुता यजेत ॥ २ ॥ तस्य निष्क्रयणानि जपस्तपो होम उपवासो दानमुपनिषदो वेदादयो वेदान्ताः सर्वच्छन्दःसंहिता मधून्यघमर्षणमथर्वशिरो रुद्राः पुरुषसूक्तं राजनि(न)रौहिणे सामनी कूष्माण्डानि पावमान्यः सावित्री चेति पावनानि ॥ ३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४ ॥

वैश्वानरीं व्रातपतीं पवित्रेष्टिं तथैव च। सकृद्दृतौ[1] प्रयुञ्जानः पुनाति दशपूरुषम्, इति ५

उपवासन्यायेन पयोव्रतता फलभक्षता प्रसृतयावको हिरण्यप्राशनं सोमपानमिति मेध्यानि ॥ ६ ॥ सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः स्रवन्त्यः पुण्या[2] ह्रदास्तीर्थान्यृषिनिवासगोष्ठपरिष्कन्धा इति देशाः ॥ ७ ॥ संवत्सरो मासश्चतुर्विंशत्यहो द्वादशाहः षडहस्त्र्यहोऽहोरात्र[3] इति कालाः ॥ ८ ॥ एतान्येवानादेशे विकल्पेन क्रियेरन्, एनःसु गुरुषु गुरूणि लघुषु लघूनि ॥ ९ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चितिः सर्वप्रायश्चित्तिरिति॥ १० ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

(अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।)

ब्रह्मचारी चेत्स्त्रियमुपेयादरण्ये चतुष्पथे लौकिकेऽग्नौ रक्षोदैवतं गर्दभं पशुमालभेत, नैर्ऋतं वा चरुं निर्वपेत्, तस्य जुहुयात्कामाय स्वाहा, कामकामाय स्वाहा, निर्ऋत्यै[4] स्वाहा रक्षोदेवताभ्यः स्वाहेति ॥ १ ॥ एतदेव रेतसः प्रयत्नोत्सर्गे दिवा स्वप्ने व्रतान्तरेषु वा समावर्तनात्तिर्यग्योनिव्यवाये ॥ २ ॥ शुक्लमृषभं[5] दद्यात् ॥ ३ ॥ गां गत्वा शूद्रावधेन दोषो व्याख्यातः ॥ ४ ॥ ब्रह्मचारिणः शवकर्मणो व्रतान्निवृत्तिरन्यत्र मातापित्रोः ॥ ५ ॥ स चेद्व्याधीयीत कामं गुरोरुच्छिष्टं भेषजार्थं सर्वं प्राश्नीयात् ॥ ६ ॥ गुरुप्रयुक्तश्चेन्म्रियेत त्रीन्कृच्छ्रांश्चरेद्गुरुः ॥ ७ ॥ ब्रह्मचारी चेन्मांसमश्नीयादुच्छिष्टभोजनीयं कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा व्रतशेषं समापयेत् ॥ ८ ॥ श्राद्धसूतकभोजनेषु चैवम् ॥ ९ ॥ अकामतोपनतं मधु वाजसनेयके न दुष्यतीति विज्ञायते ॥ १० ॥ य आत्मत्यागभिशस्तो भवति सपिण्डानां प्रेतकर्मच्छेदः ॥ ११ ॥ काष्ठजललोष्टजलपाषाणशस्त्रविषरज्जु-

---

१ क. °ति सप्तपौरु°। २ क. °ण्या नद्यस्ती°। ३ च. °रात्रा इ°। ४ च. नैर्ऋत्यै। ५ क. °शुक्लावृषभं दद्यात्। शुक्ललिङ्गं गां दत्वा शूद्रव°।

भिर्य आत्मानमवसादयति, स आत्महा भवति ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥

य आत्मत्यागिनः कुर्यात्स्नेहात्प्रेतक्रियां द्विजः। स तप्तकृच्छ्रसहितं चरेच्चान्द्रायण-
व्रतम्। इति १४

चान्द्रायणं परस्ताद्वक्ष्यामः ॥ १५ ॥ आत्महननाध्यवसाये त्रिरात्रम् ॥ १६ ॥ जीव-
न्नात्मत्यागी कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेत्, त्रिरात्रं चोपवसेन्नित्यं स्निग्धेन वाससा प्राणा-
नात्मनि चाऽऽयम्य त्रिः पठेदघमर्षणमिति ॥ १७ ॥

अपि वैतेन कल्पेन गायत्रीं परिवर्तयेत्। अपि वाऽग्निमुपसमाधाय कूष्माण्डैर्जुहुयाद्घृतम्,

यच्चान्यन्महापातकेभ्यः सर्वमेतेन पूयत इत्यथाप्याचामेत् ॥ १९ ॥ अग्निश्च मा मन्यु-
श्चेति प्रातर्मनसा पापं ध्यात्वोंपूर्वाः सत्यान्ता व्याहृतीर्जपेदघमर्षणं वा पठेत् ॥ २० ॥
मानुषास्थि स्निग्धं स्पृष्ट्वा त्रिरात्रमाशौचमस्निग्धे त्वहोरात्रम् ॥ २१ ॥ शवानु-
गमने[1] चैवम् ॥ २२ ॥ अधीयानानामन्तरा गमने त्वहोरात्रमभोजनम्, त्रिरा-
त्रमभिषेको विवासश्चान्योन्येन ॥ २३ ॥ श्वमार्जारनकुलशीघ्रगाणामहोरात्रम् ॥ २४ ॥
श्वकुक्कुटग्राम्यसूकरकङ्कगृध्रभास[3]पारावतमानुषकाकोलूकमांसादने सप्तरात्रमुपवासो
निष्पुरीषभावो घृतप्राशः पुनःसंस्कारश्च ॥ २५ ॥

ब्राह्मणस्तु शुना दष्टो नदीं गत्वा समुद्रगाम्। प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य ततः शुचिः,
इति २६

कालोऽग्निर्मनसः शुद्धिरुदकार्कावलोकनम्। अविज्ञानं च भूतानां षड्विधा शुद्धिरिष्यते,
इति २७

श्वचाण्डालपतितोपस्पर्शने सचैलं स्नातः सद्यः पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ २८ ॥
पतितचाण्डालशववहने त्रिरात्रं वाग्यता अनश्नन्त आसीरन्, सहस्रपरमं वा तद-
भ्यसन्तः पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ २९ ॥ एतेनैव गर्हिताध्यापकयाजका
व्याख्याताः, दक्षिणात्यागाच्च पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ ३० ॥ एतेनैवाभिशस्तो
व्याख्यातः[6] ॥ ३१ ॥ अथापरं भ्रूणहत्यायां द्वादशरात्रमब्भक्षो द्वादशरात्रमुपवसेत्
॥ ३२ ॥ ब्राह्मणमनृतेनाभिशं(श)स्य पतनीयेनोपपतनीयेन वा मासमब्भक्षः शुद्धवती-
रावर्तयेत् ॥ ३३ ॥ अश्वमेधावभृथे वा गच्छेत् ॥ ३४ ॥ एतेनैव चाण्डालीव्य-
वायो व्याख्यातः ॥ ३५ ॥ अथापरः कृच्छ्रविधिः साधारणो व्यूढः ॥ ३६ ॥
अहः प्रातरहर्नक्तमहरेकमयाचितम्। अहः पराकं तत्रैकमेवं चतुरहौ परौ ३७

---

१ च. 'नेऽहो°। २ च. °म्यशूक°। ३ क. °सवायसगा°। ४ क. °षकुलुकानां मां°। ५ च. °ण्डाला-
रावश्रवणे त्रि,। ६ च. °ख्यातो भ्रू°। ७ च. °भृथं वा। ८ क. अतः पराकतत्रैक°।

अनुग्रहार्थं विप्राणां मनुर्धर्मभृतां वरः। बालवृद्धातुरेष्वेवं शिशुकृच्छ्रमुवाच ह ३८
अथ चान्द्रायणविधिः ॥ ३९ ॥
मासस्य कृष्णपक्षादौ ग्रासानद्याच्चतुर्दश। ग्रासापचयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ४०
+एवं हि शुक्लपक्षादौ ग्रासमेकं तु भक्षयेत्। ग्रासोपचयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ४२
अत्रैव गायेत्सामानि अपि वा व्याहृतीर्जपेत्। एष चान्द्रायणो मासः पवित्रमृषिसंस्तुतः
अनादिष्टेषु सर्वेषु प्रायश्चित्तं विधीयते विधीयत इति ॥ ४३

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

(अथ चतुर्विंशोऽध्यायः।)

अथातिकृच्छ्रः—॥ १ ॥ त्र्यहं प्रातस्तथा सायमयाचितं पराक इति कृच्छ्रः ॥२॥ यावत्सकृदाददीत तावदश्नीयात्पूर्ववत्सोऽतिकृच्छ्रः ॥३॥ अब्भक्षः स कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥४॥ कृच्छ्राणां व्रतरूपाणि—॥५॥ श्मश्रुकेशान्वापयेद्भ्रुवोऽक्षिलोमशिखावर्जं नखा-भिकृत्यैकवासा अनिन्दितभोजी सकृद्भैक्षमनिन्दितं त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी दण्डी कम-ण्डलुः स्त्रीशूद्रसंभाषणवर्जी स्थानासनशीलोऽहस्तिष्ठेद्रात्रावासीतेत्याह भगवान्व-सिष्ठः ॥ ६ ॥ स तद्यदेतद्धर्मशास्त्रं नापुत्राय नाशिष्याय नासंवत्सरोषिताय दद्यात् ॥ ७ ॥ सहस्रं दक्षिणा ऋषभैकादश गुरुप्रसादो वा गुरुप्रसादो वेति ॥ ८ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

(अथ पञ्चविंशोऽध्यायः।)

अविख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा। सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं वक्ष्याम्यशेषतः
आहिताग्नेर्विनीतस्य वृद्धस्य विदुषोऽपि वा। रहस्योक्तं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तमितरे जनाः २
प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा। नित्ययुक्ताः प्रमुच्यन्ते पातकेभ्यो न संशयः ३
प्राणायामान्पवित्राणि व्याहृतीः प्रणवं तथा। पवित्रपाणिरासीनो ब्रह्म नैत्यकमभ्यसेत्
आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामान्पुनः पुनः। आलोमाग्रान्नखाग्राच्च तपस्तप्यत उत्तमम्

+ एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ क. एवं। २ क. ख. °ते। इति वा°। ३ क. नखं निकृ°। ४ क. °भोगी स°। ५ क °कृद्भैक्ष्यम°। ६ च. °र्तयन्सदा।

निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निर्हि जायते। तापेनाऽऽपोऽथ जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ६
न तां तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायैर्न चेज्यया। गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ७
योगात्संप्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम्। योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ८
प्रणवे नित्ययुक्तः स्याद्व्याहृतीषु च सप्तसु। त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ९
प्रणवाद्यास्तथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः। वाङ्मयं प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत्
एकाक्षरं परं ब्रह्म पावनं परमं स्मृतम्। सर्वेषामेव पापानां संकरे समुपस्थिते ११
अभ्यासो दशसाहस्रः सावित्र्याः शोधनं महत्। १२
सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह। त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते स उच्यत इति १३

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

(अथ षड्विंशोऽध्यायः।)

प्राणायामान्धारयेत्त्रीन्यो यथाविध्यतन्द्रितः। अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति १
कर्मणा मनसा वाचा यदह्ना कृतमैनसम्। आसीनः पश्चिमां संध्यां प्राणायामैर्व्यपोहति
कर्मणा मनसा वाचा यद्रात्र्या कृतमैनसम्। उत्तिष्ठन्पूर्वसंध्यां तु प्राणायामैर्व्यपोहति ३
*प्राणायामैर्य आत्मानं संयम्याऽऽस्ते पुनः पुनः। संदध्याच्चाधिकैर्वाऽपि द्विगुणैर्वा परं तु यः ४
सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश। अपि भ्रूणहनं मासात्पुनन्त्यहरहः कृताः ५
जप्त्वा कौत्समपेत्येतद्वासिष्ठं चेत्यृचं प्रति। सावित्रं शुद्धवत्यश्च सुरापोऽपि विशुध्यति ६
सकृज्जप्त्वाऽस्यवामीयं शिवसंकल्पमेव च। सुवर्णमपहृत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ७

---

* एतद्वचनं न विद्यते च. पुस्तके।

---

१ क. ख. °ते। इति वा°। २ क. °हात्कृतमानसः। आ°। ३ क. °नः प्रथमां। ४ क. °हृतु क°। ५ क. °तमानसः। उ°। ६ क. °हृतु। प्रा°। ७ च. माहित्रं।

हविष्यन्तीयमभ्यस्य नतमंह इतीति च । सूक्तं च पौरुषं जप्त्वा मुच्यते गुरुतल्पगः ८
अपि वाऽप्सु निमज्जानस्त्रिर्जपेदघमर्षणम् । यथाऽश्वमेधावभृथस्तादृशं मनुरब्रवीत् ९
आरम्भयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपांशुः स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः १०
ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः । सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्[1] ११
जप्येनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः । कुर्यादन्यन्न[2] वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते
जापिनां होमिनां चैव ध्यायिनां तीर्थवासिनाम् । न परिवसन्ति पापानि ये च स्नाताः शिरोव्रतैः १३
यथाऽग्निर्वायुना धूतो[3] हविषा चैव दीप्यते । एवं जप्यपरो नित्यं[4] ब्राह्मणः संप्रदीप्यते
स्वाध्यायाध्यायिनां नित्यं नित्यं च प्रयतात्मनाम् । जपतां जुह्वतां[5] चैव विनिपातो न विद्यते १५
सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् । शुद्धिकामः प्रयुञ्जीत सर्वपापेष्वपि स्थितः १६
क्षत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः । धनेन वैश्यशूद्रौ तु जपैर्होमैर्द्विजोत्तमः १७
यथाऽश्वा रथहीनाः स्यू रथो वाऽश्वैर्विना[6] यथा । एवं तपस्त्वविद्यस्य विद्या वाऽप्यतपस्विनः १८
यथाऽन्नं मधुसंयुक्तं मधु वाऽन्नेन संयुतम् । एवं तपश्च विद्या [च] संयुक्तं भेषजं महत् १९
विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपनैत्यकम् । सदाऽपि पापकर्माणमेनो न प्रतियुज्यते[7] एनो न प्रतियुज्यते, इति २०

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

(अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।)

यद्यकार्य[8]शतं साग्रं कृतं वेदश्च धार्यते । सर्वं[9] तत्तस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निरिवेन्धनम् १
यथा[10] वातबलो वह्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् । तथा दहति वेदाग्निः कर्मजं दोषमात्मनः २
हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्भुञ्जानोऽपि यतस्ततः । ऋग्वेदं धारयन्विप्रो नैनः प्राप्नोति किंचन ३

१ ख. ग. च. °म् । जाप्ये° । २ क. °दन्यत्र वा । ३ ख. ग. °वं जाप्य° । ४ क. °त्यं नित्यं च । ५ क. जपहो° । ६ क. °श्वैर्यथा विना । ए° । ७ क. ख. °ते इति वा° । ८ क. °यैकृते त्यागं कृ° । ९ क. °र्व तु तस्य । १० च. °था जातव° ।

न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत्। अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म नेतरत् ४
तपस्तप्यति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः। ऋचमेकां च योऽधीते तच्च तानि च तत्समम् ५
इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत्। बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति ६
वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियाक्रमः। नाशयत्याशु पापानि महापातकजा-
न्यपि ७
वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः। तद्धि कुर्वन्यथाशक्त्या प्राप्नोति परमां गतिम्
याजनाध्यापनाद्यौनात्तथैवासत्प्रतिग्रहात्। विप्रेषु न भवेद्दोषो ज्वलनार्कसमो हि सः ९
शङ्कास्थाने समुत्पन्ने अभोज्याभोज्यसंज्ञके। आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु
अक्षारलवणां रूक्षां पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम्। त्रिरात्रं शङ्खपुष्पं(ष्पीं) च ब्राह्मणः पयसा
सह ११
पालाशबिल्वपत्राणि कुशान्पद्मानुदुम्बरान्। क्वाथयित्वा पिबेदा(बा)पस्त्रिरात्रेणैव
शुध्यति १२
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकम्। एकरात्रोपवासश्च श्वपाकमपि शोधयेत् १३
गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं दधि घृतं तथा। पञ्चरात्रं तदाहारः पञ्चगव्येन शुध्यति १४
यवान्विधिनोपयुञ्जानः प्रत्यक्षेणैव शुध्यति। विशुद्धभावे शुद्धाः स्युरशुद्धे तु सरागिणः
हविष्यान्प्रातराशांस्त्रीन्सायमाशांस्तथैव च। अयाचितं तथैव स्यादुपवासत्रयं भवेत् १६
अथ चेत्त्वरते कर्तुं दिवसं मारुताशनः। रात्रौ जलाशये व्युष्टः प्राजापत्येन तत्समम् १७
सावित्र्यष्टसहस्रं तु जपं कृत्वोत्थिते रवौ। मुच्यते पातकैः सर्वैर्यदि नो ब्रह्महा भवेत् १८
यो वै स्तेनः सुरापो वा भ्रूणहा गुरुतल्पगः। धर्मशास्त्रमधीत्यैव मुच्यते सर्वपातकैः १९
दुरितानां दुरिष्टानां पापानां महतां तथा। कृच्छ्रं चान्द्रायणं चैव सर्वपापप्रणाशनम् २०
एकैकं वर्धयेत्पिण्डं शुक्ले कृष्णे च ह्रासयेत्। अमावास्यां न भुञ्जीत एवं चान्द्रायणो
विधिरेवं चान्द्रायणो विधिः। इति २१

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः॥ २७॥

(अथाष्टाविंशोऽध्यायः।)

न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा। नाऽऽपो मूत्रपुरीषेण नाग्निर्दहनकर्मणा १

---

१ क. °नाहान°। २ क. 'शुद्धभा'। ३ क. जले स्थितां व्यु°। ४ ख. न। ५ क. °येच्छुक्ले कृष्णे चैव तु ह्रा°। ६ क ख. एव। ७ क. ख. 'विधिः। इति वा°। ८ क ख. °हातिक°।

स्वयं विप्रतिपन्ना वा यदि वा विप्रवासिता । बलात्कारोपभुक्ता वा चोरहस्तगताऽपि वा
न त्याज्या दूषिता नारी नास्यास्त्यागो विधीयते । पुष्पकालमुपासीत ऋतुकालेन
शुध्यति ३

स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपक-
र्षति ४

पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः । गच्छन्ति मानुषान्पश्चान्नैता दुष्यन्ति धर्मतः
तासां सोमोऽदद(दा)च्छौचं गन्धर्वः शिक्षितां गिरम् । अग्निश्च सर्वभक्षत्वं तस्मान्निष्क-
ल्मषाः स्त्रियः ६

त्रीणि स्त्रियः(याः)पातकानि लोके धर्मविदो विदुः । भर्तुर्वधो भ्रूणहत्या स्वस्य गर्भस्य
पातनम् ७

वत्सः प्रस्रवणे मेध्यः शकुनिः फलपातने । स्त्रियश्च रतिसंसर्गे श्वा मृगग्रहणे शुचिः ८

अजाश्वा मुखतो मेध्या गावो मेध्यास्तु पृष्ठतः । ब्राह्मणाः पादतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु
सर्वतः ९

सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम् । येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते[1] नात्र संशयः १०

अघमर्षणं[2] देवकृतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः । कूष्माण्डानि पावमान्यो दुर्गा साविश्रिरेव च(?)
[3]अभीषङ्गाः[4] पदस्तोमाः[5] सामानि व्याहृतीस्तथा(?) । भारुण्डानि च सामानि गायत्रं रैवतं
तथा १२

पुरुषव्रतं[6] न्यासं च तथा देवव्रतानि च । [7]अब्लिङ्गं बार्हस्पत्यं च वाक्सूक्तं[8] मध्वृचस्तथा १३
शतरुद्रियमथर्वशिरास्त्रिसुपर्णं महाव्रतम् । गोसूक्तं चाश्वसूक्तं च शुद्धः शुद्धेति[9] सामनी[10] १४

त्रीण्याज्यदोहानि रथंतरं च अग्नेर्व्रतं वामदेव्यं बृहच्च ।
एतानि जप्तानि पुनन्ति जन्तूञ्जातिस्मरत्वं लभते यदीच्छेत् ॥ १५
अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
तासामनन्तं फलमश्नुवीत यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात ॥ १६

उपरुन्धन्ति दातारं गौरश्वः कनकं क्षितिः । अश्रोत्रियस्य विप्रस्य हस्तं[11] दृष्ट्वा निराकृतेः १७
वैशाख्यां पौर्णमास्यां च ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तिलान्क्षौद्रेण संयुक्तान्कृष्णान्वा यदि
वेतरान् १८

---

१ क. जायन्ते । २ क. °र्षणो देवकृतः शु° । ३ च. अतीष° । ४ क. °षड्ढायदस्तो° । ५ च. °स्तोभाः सा° । ६ च. °तं च भासं । ७ क. अष्टलिङ्गं । ८ क. °कसूक्तमनृतंस्त° । ९ च च शुद्धाशुद्धीये सा° । १० क. सामानि । ११ क. दत्त्वा ।

प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते। यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति १९
सुवर्णनाभं कृत्वा तु सखुरं कृष्णमार्गणम् । तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु २०
ससुवर्णगुहा तेन सशैलवनकानना। चतुर्वक्त्रा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः २१
कृष्णाजिने तिलान्कृत्वाहिरण्यं मधुसर्पिषी।ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतमिति सर्वं तरति दुष्कृतमिति २२

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

(अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ।)

दानेन सर्व[3]कामानवाप्नोति॥१॥चिरजीवित्वं ब्रह्मचारी रूपवॉन् ॥२॥ अहिंस्युपपद्यते स्वर्गम् ॥ ३ ॥ अग्निप्रवेशाद्ब्रह्मलोकः ॥ ४ ॥ मौनात्सौभाग्यम् ॥ ५ ॥ नागाधिपतिरुदकवासात् ॥ ६ ॥ नीरु[6]जः क्षीणकोशः ॥ ७ ॥ तोयदः सर्वकामसमृद्धः ॥ ८ ॥ अन्नदाता सुचक्षुः॥९॥स्मृतिमान्मेधावी सर्वतोऽभयदाता ॥ १० ॥ गोप्रयुक्ते सर्वतीर्थोपस्पर्शनम् ॥ १० ॥ शय्यासनदानादन्तःपुराधिपत्यम् ॥ १२ ॥ छत्रदानाद्गृहलाभः ॥ १३ ॥ गृहप्रदो नगरमाप्नोति ॥ १३ ॥ उपानत्प्रदाता यानमासादयति ॥ १५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति— ॥ १६ ॥
यत्किंचित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षि(र्शि)तः। अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति
विप्रायाऽऽचमनार्थं तु दद्यात्पूर्णं कमण्डलुम्। प्रेत्य तृप्तिं परां प्राप्य सोमपो जायते पुनः
अनडुहां सहस्राणां दानानां धुर्यवाहिनाम्। सुपात्रे विधिदत्तानां कन्यादानेन तत्समम्
त्रीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती। आदिदानं हिरण्यानां विद्यादानं ततोऽधिकम् २०
आत्यन्तिकफलप्रदं मोक्षसंसारमोचनम्। योगिनां संमतं विद्वानाचारमनुवर्तते २१
श्रद्दधानः शुचिर्दान्तो धारयेच्छृणुयादपि। विहाय सर्वपापानि नाकपृष्ठे महीयत इति नाकपृष्ठे महीयत इति ॥ २२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्र एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

---

१ च. °र्गजम्। ति° । २ क. ख. °मिति । इति वा° । ३ च. सर्वान्कामा° । ४ क. °वान्त्युपप° । ५ च. °साभिरु° । ६ क. °रुजोऽक्षी° । ७ च °ताऽयनमासादयते । अ° । ८ च. °ती । अतिदानं हि दानानां । ९ च. °योऽनसूयुरिमं वि° । १० क. ख. °यते ॥ २२ ॥

(अथ त्रिंशोऽध्यायः ।)

धर्मं चरत माऽधर्मं सत्यं वदत नानृतम् । दीर्घं पश्यत मा ह्रस्वं परं पश्यत माऽपरम् १

ब्राह्मणो भवत्यग्निरग्निर्वै ब्राह्मण इति श्रुतेः ॥ २ ॥ तच्च कथम् ॥ ३ ॥ तत्र सदो ब्राह्मणस्य शरीरं वेदिः संकल्पो यज्ञः पशुरात्मा रशना बुद्धिः सदो मुखमाहवनीयं नाभ्यामुदरोऽग्निर्गार्हपत्यः प्राणोऽध्वर्युरपानो होता व्यानो ब्रह्मा समान उद्गाताऽऽत्मेन्द्रियाणि यज्ञपात्राणि य एवं विद्वानिन्द्रियैरिन्द्रियार्थं जुहोतीति ॥ ४ ॥ अपि च काठके विज्ञायते ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति — ॥ ६ ॥

पाति *त्राति च दातारमात्मानं[1] चैव किल्बिषात् । वेदेन्धनसमृद्धेषु हुतं विप्रमुखाग्निषु ७

न स्कन्दते न व्यथते नैनमध्यापतेच्च यत् । वरिष्ठमग्निहोत्रात्तु ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ८

ध्यानाग्निः सत्योपचयनं[2] क्षान्त्यो पुष्टिश्चवं त्रिः पुरोडाशमहिंसा च संतोषो यूपः कृच्छ्रं भूतेभ्योऽभयदाक्षिण्यं[3] स्मृतिं कृत्वा क्रतुं[4] मानसं याति क्षयं बुधः ॥ ९ ॥

जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः । जीवनाशा धनाशा च जीर्यतोऽपि न जीर्यति १०

या[5] दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः । याऽसौ प्राणान्तिको व्याधिस्तां तृष्णां त्यजतः सुखमिति ११

नमोऽस्तु मित्रावरुणयोरुर्वश्यात्मजाय शतयातवे वसिष्ठाय वसिष्ठायेति ॥ १२ ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

समाप्तेयं वसिष्ठस्मृतिः ।

---

* आर्षत्वात्साधु ।

---

१ क. °तेश्च यः । व° । २ च. °म्त्याहुतिः सुधं हरीः पु° । ३ च. °क्षिण्यमिति कृ° । ४ च. क्रतुमा° । ५ क. या दुःखजा ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

वृद्धशातातपस्मृतिः ।

वृद्धशातातपप्रोक्तं स्मृतितत्त्वविनिश्चयम्[1] । संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि यावदर्थोपलब्धये १
नदीतीरेषु गोष्ठेषु पुण्येष्वायतनेषु च । तत्र[2] गत्वा शुचौ देशे ब्रह्मकूर्चं समाचरेत् २
पालाशं पद्मपत्रं वा ताम्रं[3] वाऽथ हिरण्मयम् । तत्र भुङ्क्ते व्रती नित्यं तत्पात्रं समुदाहृतम् ३
गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् । आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि
तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् । चतुर्दशीमुपोष्यैवं[4] योऽमावस्यां समाच-
रेत् ५
गोमूत्रकं पलं दद्यादङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम् । क्षीरं सप्तपलं दद्याद्दध्नस्त्रिपलमेव च ६
आज्यमेकपलं प्रोक्तं पलमेकं कुशोदकम् । एवं क्रमेण कर्तव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ७
सप्तपर्णाः शुभा दर्भा अच्छिन्नाग्राः समायताः । तैः समुद्धृतैर्होतव्यं देवताभ्यो यथा-
विधि ८
अग्नये सोमायेति इरावतीदं विष्णुरिति । विष्णोर्नुकं सुमित्रियान सुजानातकस्तथा(?)९
एतासां देवताहुतीनां हुतशेषं तु यः पिबेत् । आलोड्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु १०
उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु । एवं कुर्वन्ब्रह्मकूर्चं मासे मासे च वै द्विजः ।
सर्वपापविशुद्धात्मा जायते नात्र संशयः ॥ ११
यत्त्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् । ब्रह्मकूर्चो दहेत्[6]पापं प्रदीपा(प्ता)ग्निरिवेन्धनम्
मूत्ररेतःसमुत्सर्गे मोहाद्भुञ्जीत वा क्वचित् । +त्रिरात्रं तत्र कुर्वीत प्रायश्चित्तं विशुद्धये १३
मूत्रयित्वा द्विजो मार्गे स्मृतिभ्रंशाज्जलं पिबेत् । अहोरात्रोषितः स्नात्वा पञ्चगव्येन
शुध्यति १४
निगिरन्यदि मेहेत भुङ्क्ते वा मेहने कृते । अहोरात्रोषितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति १५
भोजनस्य तु काले च योऽशुचिर्भवति द्विजः । भूमौ निक्षिप्य तं ग्रासं स्नात्वा शुद्धिमवा-
प्नुयात् १६

+ एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके " अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति " इति ।

---

१ ख. °निश्चितम् । २ ख. यत्र । ३ क. ग. ङ. °त्रं द्वारे तिष्ठति गो° । ४ च °वं पौर्णमास्यां । ५ ख. तु वर्जयेत् । ६ ख. °हेत्सर्वं प्र° । ७ क. ग. शुचिम° ।

चाण्डालैः श्वपचैः स्पृष्टो विण्मूत्रे कुरुते द्विजः । त्रिरात्रं तत्र कुर्वीत भुक्तोच्छिष्टस्तदाच-
रेत् १७
उदक्या सूतिका चैव ह्यन्त्यजा स्पृशति द्विजम् । त्रिरात्रेणैव शुध्येत इति शातातपोऽब्र-
वीत् १८
रजस्वला यदा स्पृष्टा चाण्डालान्त्यजवायसैः । तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन
शुध्यति १९
रजस्वले च द्वे नार्यावन्योन्यं स्पृशतो यदि । सुवर्णपञ्चगव्येन स्नात्वा शुद्धिमवाप्नुयात्
रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारादीनि नाऽऽचरेत् । ऊर्ध्वं त्रिरात्रतः स्नातां शवधर्मेण
दाहयेत् २१
चाण्डालं पतितं व्यङ्गमुन्मत्तं शवमन्त्यजम् । शृगालं सूतिकां नारीं रजसा च परिप्लुताम्[1]
श्वकुक्कुटवराहांश्च ग्राम्यान्स्पृशति मानवः । सचैलं[2] सशिरः स्नात्वा तदानीमेव शुध्यति
अशुद्धः स्वयमप्येतानशुद्धांश्च यदा स्पृशेत् । विशुध्यत्युपवासेन शातातपवचो यथा २४
उच्छिष्टं स्पृशते विप्रो[3] यदाऽशुद्धं च मानवः । अहोरात्रोषितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति
आदित्येऽस्तमिते रात्रावस्पृश्यं स्पृशते यदि । भगवन्केन शुद्धिः स्यात्तन्मे ब्रूहि विनि-
श्चितम् २६
अनस्तमित आदित्ये संगृहीतं तु यज्जलम् । तेन सर्वात्मना शुद्धिः शवस्पृष्टं न शुध्यति २७
स्वाभिप्रायकृतं कर्म यत्किंचिज्ज्ञानवर्जितम् । क्रीडाधर्मेण बालानां तत्सर्वं निष्प्रयो-
जनम् २८
विना धर्मेण शास्त्रेण प्रायश्चित्तं प्रदीयते । न तेन शुद्धिमाप्नोति प्रायश्चित्ते कृते सति २९
अनधीत्य धर्मशास्त्रं प्रायश्चित्तं ददाति यः । प्रायश्चित्ती भवेत्पूतस्तत्पापं पर्षदं व्रजेत् ३०
गोभूहिरण्यहरणे स्त्रीसंबन्धकृतेषु च । यमुद्दिश्य त्यजेत्प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ३१
अथ कश्चित्प्रमादेन म्रियतेऽग्न्युदकादिभिः । तस्याशौचं विधातव्यं कर्तव्या चोदकक्रिया
ऋतौ तु गर्भशङ्कायां स्नानं मैथुनिनः स्मृतम् । ऋतुं विना यदा गच्छेच्छौचं मूत्रपुरी-
षवत्[6] ३३
तावदेवाशुची स्यातां दंपती शयनं गतौ । शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः
पुमान् ३४
उच्छिष्टं संस्पृशेद्यस्तु ह्येक एव स दुष्यति । तं स्पृष्ट्वाऽन्यं(न्यो) न दुष्येत सर्ववर्णेष्वयं विधिः

---

१ च. °रिप्लुता° । २ क. ग. घ. °लं शिरसा स्ना° । ३ ख. 'प्रो मद्यं शूद्री च मानवीम् । अ° - ४ क. यथा शुद्रं च मानव । अ° । ५ ख. 'द्विः शुना स्पृष्टं तु वर्जयेत् । स्ना' । ६ ख. च. °त् । द्वावे तावशु° ।

°उ

शोधितानां तु पात्राणां यद्येकमुपहन्यते। तावन्मात्रस्य तच्छौचं नेतरेषामिति स्थितिः
पिण्याकाश्चैव तक्राम्बु सक्तवः प्रतिवासरम्। एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रसौम्योऽयमुच्यते
एषामेव त्रिरभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम्। तुलापुरुष इत्येष ज्ञेयः पञ्चदशाहिकः ३८
पिण्डयज्ञकृता देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयम्। जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरं च मृन्मये ३९
मृताहनि तु कर्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरम्। प्रतिसंवत्सरं चैवमाद्यमेकादशेऽहनि ४०
मातुः सपिण्डीकरणं कथं कार्यं भवेत्सुतैः। पितामह्या सहैवास्याः सपिण्डीकरणं स्मृतम्
मातुलेनैव गोत्रेण यावत्तस्याः सपिण्डता। भार्यायां[3] संस्थितायां तु सपिण्डीकरणान्तिकम् ४२
पितुः सा भजते गोत्रमूर्ध्वं तु पतिपैतृकम्[4]। इति प्रोक्तं पुराविद्भिर्धर्मशास्त्रानुसारतः ४३
सर्ववर्णासु नारीषु ये स्युर्विप्रस्य बान्धवाः। तेषामाशौचं विप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ४४
पूर्वपातस्थितानां तु षड्भिस्तु पृथगेव च। यद्येकजाता बहवः पृथक्क्षेत्राः पृथक्स्थिताः
एकपिण्डः पृथक्स्थो यस्तं[6] पिण्डं त्रिषु वर्तयेत्। एवं सपिण्डि(ण्ड)ता कार्या सर्वदैव विचक्षणैः ४६
नाभिमात्रे जले स्थित्वा चिन्तयेदूर्ध्वमानसः। आगच्छन्तु मे पितरः प्रतिगृह्णन्तु तज्जलम् ४७
पिबतः पतते तोयं भाजने मुखनिःसृतम्। अभोज्यान्नं विजानीयाद्भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ४८
हस्तदत्तं तु पत्तोयं लवणं व्यञ्जनानि च। तद्दातुर्नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किल्बिषम्
पात्रे तु मृन्मये यस्तु श्राद्धे वै भोजयेद्द्विजान्। अन्नदाता पुरोधाता भोक्ता च नरकं व्रजेत् ५०
श्राद्धे भुक्त्वा य उच्छिष्टं वृषलाय प्रयच्छति। स गच्छेन्नरकं घोरं तिर्यग्योनौ च जायते
आसनारूढपादो वा वस्त्रार्धप्रावृतोऽपि वा। मुखेन फूत्कृतं भुङ्क्ते भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ५२
मुखपर्युषितो नित्यं देवतास्त्वर्चयेत्तु यः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रकुर्याद्दन्तधावनम् ५३
नेत्राञ्जनं सताम्बूलं सिन्दूरं रक्तवाससी। विभृयात्सोपवासाऽपि सर्वदा भर्तृवृद्धये ५४
गन्धालंकारवस्त्राणि धूपमाल्यानुलेपनम्। उपवासे न दुष्यन्ति दन्तधावनमञ्जनम् ५५

---

१ क. ग. घ. ङ. शोणिता°। २ क. ग. ङ. वक्त्राम्बु। ३ ख. °र्यायाः सस्थितायास्तु स। ४ ख. °तिपितृ°। ५ ख. °त्। प्रथमेऽवस्थि°। ६ क. ग. घ. ङ. °यस्ते पिण्डास्त्रिषु वर्तते। ७ ख. °दत्तांस्तु योऽश्नीयाल्लवणं व्यञ्जनादिकम्। त°। ८ च श्राद्धं। ९ क. ग. °। १० क. ग. घ. ङ. °सता। बि°।

दन्तकाष्ठममावास्यां चतुर्दश्यां च मैथुनम् । हन्ति सप्त कुलान्कृत्वा तैलाभ्यङ्गं तथा व्रती
षष्ठ्यष्टम्यौ पञ्चदशी पक्षद्वयचतुर्दशी । आयुः संहरते पापात्तैले मांसे क्षुरे भगे ५७
मूत्रपुरीषकरणाच्छ्वकाकस्पर्शे सचैलं स्नानं महाव्याहृतिहोमश्च ॥ ५८
कुमारप्रसवे नाड्यामच्छिन्नायां गुडघृतहिरण्यवस्त्रप्रावरणप्रतिग्रहे न दोषः स्यात्त-
दहनीत्येके ५९
अनग्निरनिकेतः स्यात्त्रिपात्रावरणो मुनिः । यत्रास्तमितशायी च सर्वभूतानुकम्पकः ६०
निगृहीतेन्द्रियग्रामो यत्र तत्र वसेन्नरः । तत्र तस्य कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ६१
द्रव्येणान्यायलब्धेन यः करोत्यू(त्यौ)र्ध्वदैहिकम् । नासौ फलमवाप्नोति तस्यार्थस्य
दुरागमात् ६२
आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्नान्न निवर्तते । पञ्चैतानि प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽ-
ग्नयः ६३
काम जानामि ते मूलं संकल्पात्किल जायसे । संकल्पं न करिष्यामि मूलच्छिन्नो भवि-
ष्यसि ६४
उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् । मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति
श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चाऽऽपराह्णिकम् । न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं चास्य न वाऽकृ-
तम्* ६६
स्त्रीणां न त्यजेद्भोगमुत्तरोत्तरलोलुभिः । पुरो दीर्घा पदन्यासैश्छायां सायंतनीमिवे
च्छन्दघनजातेन शाकेनापि प्रमुच्यते । इति बुध्द्वा समस्तार्थैः कः कुर्यादसमञ्जसम् ६८

इति श्रीवृद्धशातातपर्षिप्रोक्ता वृद्धशातातपस्मृतिः समाप्ता ।

समाप्तेयं वृद्धशातातपस्मृतिः ।

---

* इत उत्तरं वचनद्वयं ख. पुस्तके न विद्यते ।

---

१ क. ग. घ. °त्तैलं मांसं क्षुरे भवेत् । मू° । २ च °वस्त्राभर° । ३ क. ग. घ. °रग्निकेनतस्या° ।
क. ग. घ. ङ. °जेद्रोगे रुत्तरोत्तार° । ५ च. °वं । स्वच्छ° । ६ च. बुध्या समस्तार्थे कैः ।

ॐतत्सद्ब्रह्मणे नमः।

वृद्धहारीतस्मृतिः।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः।)

*यस्य द्विरदवक्त्राद्याः पारिषाद्याः (षदाः)परःशतम्।।विघ्नं विघ्नन्ति भय(ज)तां विष्व-
क्सेनं तमाश्रये १
हरिः ॐ। अम्बरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याऽऽश्रमं नृपः। ववन्दे तं महात्मानं बालार्कस-
दृशप्रभम् २
संपृष्टः कुशलस्ते(लं ते)न पूजितः परमासने। उपविष्टस्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ३
भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्ववेदविदां वर। पृच्छामि त्वां महाभाग परमं धर्ममव्ययम् ४
कथं वर्णाश्रमाणां तु नित्यनैमित्तिका[२] क्रिया। कर्तव्या मुनिशार्दूल नारीणां च नरस्य[३] च
स्वरूपं जीवपरयोः कथं मोक्षपदस्य[४] च। तत्प्राप्तिसाधनं[५] ब्रह्मन्वक्तुमर्हसि सुव्रत ६
एवमुक्तस्य (क्तः स) विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा। उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य[६] जनार्द-
नम् ७

हारीत उवाच—

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपबृंहितम्। यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छतो मम भूपते[७] ८
तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः। सर्वेषामेव देवानामनादिः पुरुषोत्तमः ९
ईश्वरस्तु स एवास्य[८] जगतः प्रभुरव्ययः। नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्माऽच्युतो हरिः[९]
स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ॥ १०
हिरण्यगर्भः सविता गुणभृन्निर्गुणोऽव्ययः। परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परात्परः
इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वह्निः सनातनः।सर्वात्मकः सर्वसुहृत्सर्वभृद्भूतवाह(भाव)नः
यमी च भगवान्कृष्णो मुकुन्दोऽनन्त एव च। यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणस्पतिः
स एव पुण्डरीकाक्षः श्रीशो[१०] नाथोऽधिपो महान्। सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्रकरपा-
दवान् १४

+ एतद्वचनं न ख. पुस्तके।

१ ख. ब्रूहि। २ ख. °तिकाः क्रियाः। क°। ३ ख. नृणस्य। ४ ख. °पथस्य। ५ ख. °त्प्राप्तेः सा°। ६ क. नमः कृत्वा। ७ क. भूतले। ८ ख. °वान्यो जगतो विभु°। ९ क. °रिः। ईश्वरस्तु स°। १० क. श्रीभूलीलाधि°।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः। चतुर्भिः शोभनोपायैः साध्योऽयं स महात्मभिः
तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धः समुदाहृतः। तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांसः स्वस्वरूपतया सदा
नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरेः सदा। स्वाम्यं परस्वरूपस्य दास्यं जीवस्य सर्वदा
प्रकृत्या त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः॥ १७
दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम्। दास्येनैव भवेन्मुक्तिरन्यथा निरयं व्रजेत् १८
विष्णोर्दास्यं परा भक्तिर्येषां तु न भवेत्कचित्। तेषामेव हि संसृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप
नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमाः। जीवन्त एव चाण्डाला भविष्यन्ति न
संशयः २०
तस्माद्दास्यं परां भक्तिमालम्ब्य नृपसत्तम। नित्यनैमित्तिकं सर्वं कुर्यात्प्रीत्यै हरेः सदा
तस्य स्वरूपं रूपं च गुणांश्चापि विभूतयः। ज्ञात्वा समर्चयेद्विष्णुं यावज्जीवमतन्द्रितः २२
तमेव मनसा ध्यायेद्वाचा संकीर्तयेत्प्रभुम्। जपेच्च जुहुयाद्भक्तोत(क्तस्त)द्दानेकविलक्षणः
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं दास्यलक्षणम्। तन्नामकरणं चैव वैष्णवं तदिहोच्यते २४
अवैष्णवास्तु ये विप्राः पाषण्डास्ते नराधमाः। तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि
तापादिपञ्चसंस्कारी मन्त्ररत्नार्थतत्त्ववित्। वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णोः परं
पदम् २६
अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा। स जीवन्नेव चाण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात्
तस्मात्तापादिसंस्काराः कर्तव्या धर्मकाङ्क्षिणा। अयमेव परो धर्मः प्रधानः सर्वकर्मणाम्

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कारप्रति-
पादनं नाम प्रथमोऽध्यायः॥ १॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः।)

अम्बरीष उवाच—

भगवन्वैष्णवाः पञ्च संस्काराः सर्वकर्मणाम्। प्रधानमिति यच्चोक्तं सर्वैरपि महर्षिभिः
तद्विधानं ममाऽऽचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत। १

हारीत उवाच—

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवीः क्रियाः। यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठाद्यैश्च वैष्णवैः

---

१ क. 'र्यायोपरयो°। २ ख. °सिद्धोऽयमुदा°। ३ ख. °रूपं रयाद्दास्यं। ४ क. °दा। प्राक्प्रत्य-
गात्मनो। ५ क. °त्वा परम'। ६ क. 'द्भक्त्या वै°। ७ ख. पि। तदादिवर्षसंचारी। ८ क. 'वः साक्षा-
ज्जग°। ९ ख. 'स्मात्ते हरिसं°। १० ख. °तौ विशिष्ट'। ११ ख. °ष्णवाः क्रि°।

संस्काराणां तु सर्वेषामाद्यं चक्रादिधारणम्। तत्कर्तव्यं हि सर्वेषां विधिना वै द्विजन्मनाम् ३
आचार्यं संश्रयेत्पूर्व[1]मनघं वैष्णवं द्विजम्। शुद्धसत्त्वगुणोपेतं नवेज्याकर्मकारकम् ४
सत्संप्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम्। ज्ञानवैराग्यसंपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ५
शासितारं सदाचार्यैः[2] सर्वधर्मविदां वरम्। महाभागवतं विप्रं सदाचारनिषेव(वि)णम् ६
आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवः। तदर्थमाचरेद्यस्तु स आचार्य इतीरितः[3]
आस्तिक्यमानसं सद्भिरुपेतं धर्मवत्सलम्। श्रद्दधानं सदाचारं गुरुशुश्रूषतत्परम् ८
संवत्सरं[4] परीक्ष्यार्थे तं शिष्यं शासयेद्गुरुः। तस्यांऽऽदौ पञ्च संस्कारान्कुर्यात्सम्यग्विधानतः ९
प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम्। स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः
स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैश्चक्रादीनर्चयेदथ। पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ११
तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैरर्चयेत्पुरतो हरेः। स्वाग्नौ[6] होमं प्रकुर्वीत इध्माधानादिपूर्वकम् १२
पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं घृतमिश्रितम्। आज्येन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् १३
वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात्प्रयतो गुरुः। पश्चादग्नौ विनिक्षिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम्
पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तद्वह्निमण्डले। षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया १५
सर्वैश्च हेतिमन्त्रैश्च एकैकाज्याहुतिं क्रमात्। ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सशिष्यो वह्निमात्मवान्
नमस्कृत्वा(त्य) ततो विष्णुं जप्त्वा मन्त्रं वरं शुभम्। प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम्[7] १७
प्रतपेच्चक्रशङ्खादिहेतिभिर्मन्त्रमुच्चरन्। दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे शङ्खमेव च १८
गदां च भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तथा। मस्तके तु तथा शार्ङ्गमङ्कयेद्विमलं तथा १९
पश्चात्प्रक्षाल्य तोयेन पुनः पूजां समाचरेत्। होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेत्ततः
एवं तापक्रिया[9] कार्या वैष्णवी कल्मषापहा। प्रधानं वैष्णवं तेषां तापसंस्कारमुत्तमम् २१
तापसंस्कारमात्रेण परां सिद्धिमवाप्नुयात्॥ २२
केचित्तु चक्रशङ्खौ द्वौ प्रतप्तौ बाहुमूलयोः। धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु चापरे २३
वैष्णवानां तु हेतीनां प्रधानं चक्रमुच्यते। तेनैव बाहुमूले तु प्रतप्तेनाङ्कयेद्बुधः २४
जाते पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कुर्याद्विधानतः। तेनाग्निनैव संतप्तचक्रेण भुजमूलयोः २५

---

१ क. ग. °र्वमनाद्यं वै°। २ ख °चार्यैः स°। ३ ख. उदाहृतः। ४ ख. °रं प्रतीक्ष्याथ तं। ५ क. °स्यार्थेप°। ६ ख. अग्नौ। ७ क. °म्। प्राजपे°। ८ ख. शङ्खौ द्वौ हे°। ९ ख. °क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्मषापहाः। प्र°।

अङ्कयित्वा शिशोः पश्चान्नाम कुर्याच्च वैष्णवम् । पश्चात्सर्वाणि कर्माणि कुर्वीतास्य विधा- नतः २६

अङ्कयित्वा न चक्रेण यत्किंचित्कर्म संचरेत् । तत्सर्वं याति वैकल्य[1]मिष्टापूर्तादिकं नृप २७

कारयेन्मन्त्रदीक्षायां चक्राद्याः पञ्च हेतयः । चक्रं वै कर्मसिद्ध्यर्थं जातकर्मणि धारयेत्

*अचक्रधारी विप्रस्तु सर्वकर्मसु गर्हितः । अवैष्णवः समापन्नो नरकं चाधिगच्छति २९

चक्रादिचिह्नरहितं प्राकृतं कलुषान्वितम् । अवैष्णवं तु तं दूराच्छ्वपाकमिव संत्यजेत् ३०

अवैष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः । अश्राद्धेयो ह्यपाङ्क्तेयो रौरवं नरकं व्रजेत् ३१

अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा । स पाषण्डेति त्रि(ण्ड इति) ज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ३२

तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः । सर्वाश्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ३३

अनायुधासो असुरा अदेवा इति वै श्रुतिः । चक्रेण[3] तामपवप इत्यृचा समु[4]दीरितम् ३४

अपेत्थमङ्कमित्युक्तं [5]वपेति श्रवणं तथा । तस्माद्वै तप्तचक्रस्य चाङ्कनं मुनिभिः स्मृतम्[6] ३५

पवित्रं विततं ब्राह्मं प्रभोर्गात्रे तु धारितम् । श्रुत्यैव चाङ्कयेद्गात्रे तद्ब्रह्म समवाप्यते ३६

येचे पवित्रमर्चिष्यम(षि अ)ग्नेविततमन्तरां । ब्रह्मेति निहितं नैव ब्रह्मणो(णः) श्रुतिबृंहि- तम् ३७

पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते । अग्निरेव सह[11]स्रारः सहस्रा(स्र) नेमिरुच्यते ३८

नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समतां व्र[12]जेत् । यत्ते पवित्रमर्चिषि[13] अग्ने तेन पुनीहि नः ३९

दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम् । सव्ये तु शङ्खं बिभृयादिति वेदविदो विदुः ४०

इत्यादिश्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम् । पुराणेष्वितिहासेषु सात्त्विकेषु स्मृति- ष्वपि ४१

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप । यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितृणां तस्य दुर्गतिः ४२

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः । रहितः सर्वधर्मेभ्यश्च्युतो नरकमाप्नुयात् ४३

रुद्रार्च[14]नं त्रिपुण्ड्रस्य धारणं यत्र दृश्यते । तच्छू(स शू)द्राणां विधिः प्रोक्तो न द्विजानां कदाचन ४४

प्रतिलोमानुलो[15]मानां दुर्गागणसुभैरवाः । पूजनीया य[16]थार्हेण बिल्वचन्दनधा[17]रणम् ४५

---

* एतदर्धं न क. पुस्तके ।

---

१ ख. वैफल्य° । २ ख. सा । गवां षण्ढति वि° । ३ क. °णतमवयवक्रधरि इ° । ४ ख. °मुदा- हृत° । ५ क. अवेत्यकनमि° । ६ क. वयोतिश्रावगं । ७ ख. श्रुतम् । ८ ख °वाप्तये । य° । ९ क. यत्तप- वित्रमर्चिष्यामि विततमन्त° । १० क. °रा । पुनीहि तेनैव नक्रब्रह्मनोश्रु° । ११ क. °हस्रते नेमिनातप्ततनुर्यो ब्रह्मणोऽस° । १२ ख. व्रजन् । १३ ख. °र्चिष्यमग्नेस्तु न सुनिहितः । १४ क. °र्चने त्रि° १५ क. °लोमाश्च- नांदुर्गादपभै° । १६ ख. यदार्हे° । १७ क. °धारिणाम् ।

यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तथा। चाण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवे(वि)णाम्।
स्ववर्णविहितं धर्ममेवं ज्ञात्वा समाचरेत् ॥ ४६
रुद्रार्चनाद्ब्राह्मणस्तु शूद्रेण समतां व्रजेत्। यक्षभूतार्चनात्सद्यश्चाण्डालत्वमवाप्नुयात् ४७
न भस्म धारयेद्विप्रः परमापद्गतोऽपि वा। मोहाद्वै विभृयाद्यो वै स सुरापो भवेद्ध्रुवम् ४८
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं पट्टाकारधरं तथा । श्वपाकमिव नेक्षेत न संभाषेत कुत्रचित् ४९
तस्माद्द्विजातिभिर्धार्यमूर्ध्वपुण्ड्रं विधानतः । मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं मनो-
हरम् ५०
स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्णे विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः । स्नातं शिष्यं समाहूय होमं कुर्वीत
पूर्ववत् ५१
परोमात्रेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् । हुत्वाऽथ मूलमन्त्रेण शतमष्टोत्तरं घृतम् ५२
स्थण्डिले तु ततः पश्चान्मण्डलानि यथाक्रमम्। दिक्ष्वष्टमध्ये चत्वारि विन्यसेत्पुरतो हरेः
विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः। तेष्वर्चयेत्ततो धीमान्केशवादीननुक्रमात् ५४
तत्र तत्र च तन्मूर्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत्। गन्धपुष्पादिसकलं मन्त्रेणैवार्चयेद्गुरुम् ५५
प्रदक्षिणमनुव्रज्य सशिष्यः प्रणमेदथ। तद्बाहौ निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात् ५६
हृदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरूक्तानि स वैष्णवः। शुभ्रेणैव मृदा पश्चाद्बिभृयात्सुसमाहितः
त्रिसंध्यासु मृदा विप्रो यागकाले विशेषतः। श्राद्धे दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृ-
तर्पणे ५८
श्रद्धालुरूर्ध्वपुण्ड्राणि बिभृयाद्द्विजसत्तमः । +तदाराध्यर्द्वेरेनि(हरेर्नि)त्यमूर्ध्वपुण्ड्रविधा-
नतः ५९
श्राद्धं होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् । भस्मी भवति तत्सर्वमूर्ध्वपुण्ड्रं विना
कृतम् ६०
ऊर्ध्वपुण्ड्रं विना यस्तु श्राद्धं कुर्वीत स द्विजः । सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ६१
ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनं तु यः श्राद्धे भोजयेद्द्विजम् । अश्नन्ति पितरस्तस्य विण्मूत्रं नात्र संशयः
तस्मात्तु सततं धार्यमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजन्मना। धारयेन्न तिर्यक्पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ६३
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं चण्डालमिव संत्यजेत्। सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गर्हितः ६४
ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनः सन्संध्याकर्म समाचरेत्। सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ६५
यच्छरीरं मनुष्याणामूर्ध्वपुण्ड्रविवर्जितम्। द्रष्टव्यं नैव तत्किंचिच्छ्मशानमिव तद्भवेत् ६६

+ एतदर्धं न ख. पुस्तके ।

१ क °स्तदा। चण्डा° । २ क. °वणम्। ३ ख. °ट्टाम्बर° । ४ ख. °क इव वीक्षे°
५ ख. यदाक्रमात्। °र्दात्यस्थम°। ६ क. तध्धूनीक्षपे°। ७ क. ग. °ण्ड्रादि गुरुणोक्तानि वै°।

ऊर्ध्वपुण्ड्रं यदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते । चण्डालोऽपि हि शुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ६७
ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे। लक्ष्म्या सह समासीनो रमते तत्र वै हरिः ६८
निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः। स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियं चैव व्यपोहति ६९
अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति द्विजाधमः। कल्पकोटिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ७०
तस्माच्छिद्रान्वितं पुण्ड्रं धरेद्विष्णुपदाकृति। ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्मसु वैष्णवः ७१
नासिकामूलमारभ्य ललाटान्तं तु विन्यसेत् । अङ्गुलं व्यङ्गुलं वाऽपि मध्ये छिद्रं मकल्पयेत् ७२
पार्श्वे चाङ्गुलिमात्रं तु विन्यसेद्द्विजसत्तमः । पुण्ड्राणामन्तरालेषु हरिद्रां धारयेच्छ्रियम्
ललाटे पृष्ठयोः कण्ठे भुजयोरुभयोरपि। चतुरङ्गुलमात्रं तु बिभृयादायतं द्विजः ७४
उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तथा। उदरे पार्श्वयोर्नित्यमायतं तु दशाङ्गुलम् ७५
केशवाद्यैर्नमोन्तैश्च प्रणवाद्यैरनुक्रमात् । ललाटे केशवं रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ७६
वक्षःस्थले माधवं च गोविन्दं कण्ठदेशतः। विष्णुं च दक्षिणे पार्श्वे बाहौ च मधुसूदनम् ७७
त्रिविक्रमं तु वामांसे वामनं वामपार्श्वतः। श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशं तथांश(स)के ७८
पृष्ठे च पद्मनाभं तु ग्रीवे दामोदरं तथा। तत्प्रक्षालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ७९
केशवस्तु सुवर्णाभः शङ्खचक्रगदाधरः। शुक्लाम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ८०
नारायणो घनश्यामः शङ्खपद्मगदासिभृत्। पीतवासा मणिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ८१
माधवश्चोत्पलप्रख्यश्चक्रशार्ङ्गगदासिभृत्। चित्रमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ८२
गोविन्दः शङ्खवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् । रक्तारविन्दपादाब्जतप्तकाञ्चनभूषणः ८३
गौरवर्णो भवेद्विष्णुः शङ्खचक्रहलासिभृत्। क्षौमाम्बरधरः स्रग्वी केयूराङ्गदभूषितः ८४
अरविन्दनिभः श्रीमान्मधुजित्कमलासनः। चक्रं शार्ङ्गं च मुशलं पद्मं दोर्भिर्बिभर्त्यसौ ८५
त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत्। किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ८६
वामनः कुन्दवर्णः स्यात्पुण्डरीकायतेक्षणः । दोर्भिर्वज्रं गदां शङ्खं पद्मं हैमं बिभर्त्यसौ ८७

---

१ क °पि स शु°। २ ख. अपेदम्°। ३ ख. °स्माद्रागान्वि°। ४ ख. °टान्तेषु वि°। ५ ख. °ङ्गुलद्वयमात्रं तु म°। ६ ख. °ले तु ह°। ७ क. ग. °मं तथैवांसे। ८ ख. तदाभुजे। पृ°। ९ °ङ्खचक्रग°। १० ख. शशिव°। ११ ख. °द्विष्णुश्चक्रशङ्खह°। १२ ख. चक्रं।

श्रीधरः पुण्डरीकाभश्चर्मशार्ङ्गासिपद्मभृत् । रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ८८
विद्युद्वर्णो हृषीकेशश्चक्रशार्ङ्गहलासिभृत् । रक्तमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ८९
इन्द्रनीलनिभः शङ्खचक्रपद्मगदाधरः । पद्मनाभः पीतवासाश्चित्रमाल्यानुलेपनः ९०
दामोदरः शार्दूलाभः पद्मशार्ङ्गासिशङ्खभृत् । पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः ९१
एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवोत्तमः। पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिष्येणापि च कारयेत् ९२
तच्छेषं समाप्यार्थं ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ ९३

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

तृतीयं नामसंस्कारं कुर्वीत शुभवासरे। स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरून् १
नामाधिदैवतं पश्चात्पूजयेत्प्रयतात्मवान्। द्वादशैव तु मासास्तु केशवाद्यैरधिष्ठिताः २
आरभ्य मार्गशीर्षं तु यथासंख्यं द्विजोत्तमः । यस्मिन्मासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्तेर्नाम चोदितम् ३
नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत्। शक्त्या दशावताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः
नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥ ४
यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः। अनामि(म)कः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः
चक्रस्य धारणं यस्य जातकर्माणि संभवेत्। तत्र वै मासनामापि दद्याद्विप्रो विधानतः ६
ध्यात्वा समर्चयेन्नाममूर्तिं मन्त्रेण देशिकः। धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च समर्पयेत् ७
प्रदक्षिणमनुव्रज्य भक्त्या सम्यक्प्रणम्य च। तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसंख्यया ८
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः। वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात्सर्पिषा तथा ९
नाम दद्यात्तथा शिष्यं मन्त्रतोयैः समाप्लुतम् । ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा होमशेषं समापयेत्
वैष्णवान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाद्यैश्च तोषयेत्। एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ११
गुणयोगेन चान्यानि विष्णोर्नामानि लौकिके। विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम्
हरेः परं पितुर्नाम यो दद्यात्स्यपरं सुतम् । अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम्
तस्माद्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥ १३

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ नामसंस्कारस्तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

---

१ ख. 'काश्यश्चक्रशार्ङ्गी च पद्मधृक्। र°। २ ख. °निभश्चक्रशङ्खप°। ३ ख. सार्वभौमः। ४ क. °क्षो मालार°। ५ ख. °द। मच्छे°। ६ ख. °थ वैष्णवान्भो°। ७ क. °गुरुः। ना°। ८ क. 'कस्यावेशा' ९ क. °मासिकः। १० क. °गे चाऽऽत्मनि च वि°। ११ क. दद्यात्तत्परं। १२ क. अविरोधेन देव इतिद्व° १३ क. °षां श्रुतिचोदित°।

(अथ चतुर्थोऽध्यायः ।)

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैष्णवोत्तमः[1] । चतुर्थं मन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः १
प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेज्जगतां पतिम् । अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः २
स्नातं शिष्यं समाहूय सुवेषं समलंकृतम् । आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् ३
पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् । मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ४
संमार्जयेत्ततः शिष्यं तज्जलेन कुशैः शुभैः । सूक्तैश्च विष्णुदै(दे)वत्यैः पावमानैस्तथैव च ५
अष्टोत्तरशतं पश्चान्मन्त्ररत्नेन मार्जयेत् । अभिषिच्य ततो मूर्ध्नि शुक्लवस्त्रधरं शुचिम् ६
स्वलंकृतं समाचान्तमूर्ध्वपुण्ड्रधरं तथा । पवित्रहस्तं पद्माक्षमालया समलंकृतम् ७
निवेद्य(श्य) दक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते । स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ८
पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च । मध्वाज्यमिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरुः ९
अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रद्वयेन च । मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुघृतविमिश्रितम् १०
केशवादीन्समुद्दिश्य नित्यान्मुक्तांस्तथैव च । एकैकामाहुतिं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ११
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा(त्य) जनार्दनम् । आचार्यः स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् १२
मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः । त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये १३
अपराधशतैर्जुष्टमाश्रयस्वैनमच्युतम्[2] । एवं प्रपद्य लक्ष्मीं तां श्रियं सद्गुरुभावतः १४
नित्ययुक्तं तया देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् । शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्ये तं सनातनम् १५
नारायण दयासिन्धो वात्सल्यगुणसागर । एनं रक्ष जगन्नाथ बहुजन्मापराधिनम् १६
इत्याचार्येण संदिष्टः प्रपद्येत जनार्दनम् । प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् १७
गुरो त्वमेव देवस्त्वं त्वमेव परमा गतिः । त्वमेव परमो धर्मस्त्वमेव परमं तपः १८
इति प्रपन्नमाचार्यो निवेश्य पुरतो हरेः । प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितम्[3] १९
स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वा(त्या)थ भक्तिमान् । गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् २०
कृपया वीक्ष्य[4] तं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदाक्षिणम् । निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत् २१
पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः । भो गुरो ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधे
अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाह्वयम् । संन्यासं च समुद्रं च सर्षिच्छन्दोऽधिदैवतम्

---

१ ख. वैदिकोत्त° २ । ख. °जुष्टं नमस्ते न मम च्यु° । ३ ख. °हितः । स्वा° । ४ ख. वीक्षितं ।

सार्थमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् । अष्टाक्षरं द्वादशार्णं षडक्षीं[1] वैष्णवीं तथा २४
रामकृष्णनृसिंहाख्यान्मन्त्रांस्तस्मै निवेदयेत् । न्यासे चाप्यर्चने वाऽपि मन्त्रमेकान्तिनं भयेत् २५
अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् । अवैष्णवाद्गुरोर्मन्त्रं यः पठेद्वैष्णवो द्विजः
कल्पकोटिसहस्राणि पच्यते[3] नरकाग्निना ॥ २७
अचक्रधारिणं[4] विप्रं मन्त्रमध्यापयेत्तु[5] यः । रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् २८
तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम् । मन्त्रमध्यापयेद्विद्वान्वैष्णवं पापनाशनम्
अनधीत्य द्वयं मन्त्रं योऽन्यद्वैष्णवमुत्तमम् । अधीत्य मन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न संशयः
जातकर्मणि वा चौले तथा मौञ्जीनिबन्धने । चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ३१
उपनीय गुरुः शिष्यं स्वगृह्योक्तविधानतः । अध्यापयेच्च सावित्रीं तथा मन्त्रद्वयं शुभम्
प्राप्तमन्त्रस्ततः शिष्यः पूजयेच्छ्रद्धया गुरुम् । गोभूहिरण्यरत्नाद्यैर्वासोभिर्भूषणैरपि ३३
सेवृत्तौ शासयेच्छिष्यमाचार्यः शंसितव्रतः । स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्मै निवेदयेत्
द्वयेन वृत्तियाथात्म्यं सम्यगस्मै निवेदयेत् । आचार्याधीनवृत्तिस्तु सत्पथे निवसेत्सदा
कर्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत्सुधीः । यावच्छरीरपातं तु द्वयमावर्तयेत्सदा ३६
एवं हि विधिना सम्यङ्मन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ॥ ३७

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ पञ्चमोऽध्यायः ।)

मन्त्रार्थतत्त्वविदुषं(द्वांसं) योगतन्त्रे नियोजयेत् । पुर्वाह्णे[12] पूजयेद्विष्णुं तस्य प्रियकरं शुभम् १
मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः । अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या होमं पूर्ववदाचरेत् २
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैः पायसं घृतमिश्रितम् । आज्यं मन्त्रेण होतव्यं शतमष्टोत्तरं तथा ३
भक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वैर्होमं समाचरेत् । एकैक(का)माहुतिं हुत्वा[13] सर्वावरणदेवताः ४
प्रणवाद्यैश्चतुर्थ्यन्तैस्तेषां वै नामभिर्यजेत् । होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेत्ततः ५
मन्त्ररत्नेन [14]तद्बिम्बं पुष्पाञ्जलिशतै[15]र्यजेत् । प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् ६

---

१ ख. षट्कुक्षीं । २ ख. तदा । ३ ख. °ते नारकात्मना । ४ ख. °णं यस्तु म° । ५ ख. °येद्गुरुः । रौ° । ६ क. संशयम् । ७ ख. °ष्यं गृह्योक्तविधिना ततः । ८ ख. °विप्रं तपोम° । ९ ख. सद्वृत्ता शा° । १० ख. °स्तु सेयतस्तु व° । ११ ख. °वच्चतीर° । १२ ख. °येदेवं तस्य प्रियतरं शुभः । म° । १३ क. नीरक्ष । १४ क. तद्विषं पु° । १५ ख. °शतं य° ।

[आ]हूय प्रणतं शिष्यं तद्बिम्बं दर्शयेद्गुरुः । कृपयाऽथ ततस्तस्मै दद्याद्बिम्बं हरेर्गुरुः ७
[इ]नं रक्ष जगन्नाथ केवलं कृपया तव । अर्चनं यत्कृतं तेन विभो स्वीकर्तुमर्हसि ८
[ए]वं लब्ध्वा गुरोर्बिम्बं पूजयेत्तं प्रयत्नतः । हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः ९
ततः प्रभृति देवेशमर्चयेद्विधिना सदा । श्रौतस्मार्तागमोक्तानां ज्ञात्वाऽन्यतममच्युतम्

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
विधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ षष्ठोऽध्यायः ।)

अम्बरीष उवाच—

भगवन्सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रत । ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्थसंस्कृतम् १

हारि(री)त उवाच—

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि मन्त्रयोगमनुत्तमम् । यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणः परमात्मना २
सर्वेषामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम् । मन्त्ररत्नं नृपश्रेष्ठ सद्यो मुक्तिफलप्रदम् ३
सर्वैश्वर्यप्रदं पथ्यं सर्वेषां सर्वकामदम् । यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेद्धरिः ४
देशकालादिनियमपरिमित्रादिशोधनम् । स्वरवर्णादिदोषश्च पौरश्चरणिकं न तु ५
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः । तस्याधिकारिणः सर्वे सत्त्वशील-
गुणा यदि ६
अनन्यसाधना ये तु अनन्यशरणास्तथा । अनन्यभोग्या ये राजंस्त एवास्याधिकारिणः
पञ्चसंस्कारसंपन्नाः श्रद्धावन्तोऽनसूयकाः । भक्त्या परमयाऽऽविष्टा युक्तास्तस्याधि-
कारिणः ८
पञ्चविंशाक्षरो मन्त्रः पदैः षड्भिः समन्वितः । वाक्यद्वयं परं मन्त्रं ज्ञेयं रत्नमनुत्तमम् ९
*जगदाश्रयणीया श्रीः साश्री(श्रि)ता जगतां पतिम् । तयो विधानपायिन्या संयुतः
परमः पुमान् १०
नारायणोऽच्युतः श्रीमान्वात्सल्यगुणसागरः । नाथः सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्ति-
मान्परः ११
आपद्बन्धुः सदामित्रं परिपूर्णमनोरथः । दयासुधाब्धिः सविता वीर्यवान्धृतिमान्वशी
प्रपद्ये चरणौ तस्य शरणं श्रेयसे मम ॥ १३

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके—" यदाश्रयति विद्यादिः संस्थिता जगतां पतिम् " इति ।

---

१ ख. °रणकं । २ क. °या नत्याग° । ३ क. सखा भि° । ४ ख. मान्विभुः । प्र° । ५ ख. °पणो-
महाबन्धो या° । ६ क. सखामि° । ७ ख. °मान्विभुः । प्र° ।

श्रीमते विष्णवे नित्यं सर्वावस्थासु सर्वदा । निर्ममो निरहंकारः कैङ्कर्यं करवाण्यहम्
एवमर्थं विदित्वैवं पश्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ।नारायण ऋषिश्छन्दो गायत्री च परा शुभा १५
स्वयं नारायणः श्रीमान्देवता समुदाहृतः। करयोस्तलयोराद्यमक्षरं विन्यसेद्द्विजः १६
शेषाक्षराणि देयानि चतुर्विंशतिपर्वसु । षट्पदैरङ्गुलिन्यासमङ्गेषु च यथाक्रमम्
षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रवर्णैश्च यथाक्रमम् ॥ १७

मूर्ध्नि भाले नेत्रनासाश्रवणेषु तथाऽऽनने। भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नाभिमण्डले १८
पृष्ठे च जघने कट्योरूर्वोर्जान्वोश्च पादयोः ।पञ्चविंशाक्षराण्यस्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत्
एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् । इन्दीवरदलश्यामं कोटिसूर्याग्निवर्च-
सम् २०

चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम्। पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् २१
रक्तारविन्दसदृशं दिव्यहस्तपदा[3]न्वितम्। माणिक्यमुकुटोपेतं नीलकुञ्चितशीर्षजम् २२
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम्। दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतं-
सकम् २३

हारकुण्डलकेयूरनूपुरादिविराजितम्। कटकैरङ्गुलीयैश्च पीतवस्त्रेण शोभितम् २४
शङ्खचक्रगदापद्मपाणिनं पुरुषोत्तमम्। वामाङ्के विन्यसेत्तस्य देवीं कमललोचनाम् २५
तरुणीं सुकुमाराङ्गीं सर्वलक्षणशोभिताम्। दुकूलवस्त्रसंवीतां सर्वाभरणभूषिताम् २६
तप्तकाञ्चनसंकाशां पीनोन्नतपयोधराम्। रत्नकुण्डलसंयुक्तां नीलकुञ्चितमूर्धजाम् २७
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतंसकाम्। मातुलिङ्गं च रक्ताब्जं दर्पणं वरदं तथा २८
देवीं च बिभ्रतीं दोर्भिश्चिन्तयेदिष्टदां सदा। एवं ध्यात्वाऽर्चयेद्यत्नादच्युतं नित्यमेव हि
यथाऽऽत्मनि तथा देवे न्यासकर्म समाचरेत्। अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्द-
नम् ३०

आवाहनासने पाद्यमर्घमाचमनीयकम्। स्नानं वस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ३१
पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम्। नमस्कारं च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ३२
नमस्कृत्वा(त्य) गुरून्पश्चाज्जपेन्मन्त्रं समाहितः। अष्टोत्तरसहस्रं तु शतमष्टोत्तरं तथा ३३
ध्यायन्वै मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः । प्राङ्मुखोदङ्मुखो वाऽपि समासीनः कुशासने
त्रिसंध्यासु जपेदेवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३५

१ ख. यणो महाशब्दो ग° । २ ख. मन्त्रार्थैश्च । ३ ख. °दाविन्° । ४ ख. °कुन्तलशी° । ५ ख. संयुक्तां स° । ६ ख. °त्वा परं नित्यमर्चयेदच्युतं द्विजः । य° । ७ ख °मर्घ्यमा° ।

आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान्समाचरेत् । पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामत्रि-
लक्षणः ३६
वामेन पूरयेद्वायुं बाह्यं नासा जपेन्मनुम्। उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं समुदाहृतम् ३७
तद्रेचनं दक्षिणेन रेचनं समुदाहृतम् । पर्यावृत्त्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं चरेत् ३८
पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः । अष्टाविंशतिवारं तु जपेन्मन्त्रं समाहितः ३९
उत्तमं मुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपोत्तम। जपन्द्वादशवारं तु मध्यमं तत्प्रकीर्तितम्।
षड्वारं तु कनीयः स्यात्रिवारमधमं स्मृतम् ॥ ४१
मनसैवार्चयेद्देवं पश्चादर्थं विचिन्तयेत्। प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चान्न्यासं समाचरेत् ४२
स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः कृत्वा संध्यादि कर्म च । धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ४३
धृत्वा पद्माक्षमालां च संनिधावासने स्थितः। भूतशुद्धिविधानं च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत्
अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायणः स्मृतः। छन्दश्च देवी गायत्री परमात्मा च देवता ४५
ज्ञेयश्चाष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः । सर्वदुःखहरः श्रीमान्सर्वकामफलप्रदः ४६
सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥ ४७
ऋचो यजूंषि सामानि तथैवाऽऽथर्वणानि च। सर्वमष्टाक्षरान्तस्थं यच्चान्यदपि वाङ्मयम्
सर्वार्थो वेदगर्भस्थो वेदाश्चाष्टाक्षरे स्थिताः। अष्टाक्षरस्तु प्रणवे अकारे प्रणवः स्थितः ४९
इह लौकिकमैश्वर्यं स्वर्गाद्यं पारलौकिकम्। कैवल्यं भगवत्त्वं च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ५०
सकृदुच्चारणान्नृणां चतुर्वर्गफलप्रदम्। स्वरूपं साधनं प्राप्यं ददाति हि समञ्जसा ५१
महापापं चातिपापमुपपापं तथैव च। जपादस्य मनोराशु प्रणश्यति न संशयः ५२
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च। सकृदष्टाक्षरं जप्त्वा लभते नात्र संशयः ५३
गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च। कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ५४
दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे रघुनन्दन। शतवारं मनुं जप्त्वा तत्फलं समवाप्नुयात् ५५
सार्थं समुद्रं संन्यासं सर्षिच्छन्दोधिदैवतम्। अष्टाक्षरं मनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्
पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तथा। स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ५७
प्रणवेन स्वरूपं स्यात्साधनं मनसा सह । संविभक्त्या चतुर्थ्याऽत्र पुरुषार्थो भवेन्मनोः
अकारं चाप्युकारं च मकारं चेति तत्त्वतः। तान्येकधा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ५९
तस्मादोमिति विज्ञेयः प्रणवः साक्षरान्वितः । वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुवः स्वरितीति वै
अकारस्तु भवेद्विष्णुस्स्यादृग्वेद उदाहृतः। उकारस्तु भवेल्लक्ष्मीर्यजुर्वेदात्मको महान् ६१

---

१ ख. जपन्म° । २ ख. क्रमात् । ३ ख. °पापं विद्यते वोपपातकम् । ज° । ४ ख. नृपनन्दन । ५ क. °न सर्वछ° । ६ ख. तथा । ७ क. °वेन्मने । अ° । ८ ख. °रात्मकः । वे° । ९ क. °तः । पञ्च-विंशाक्षरः साक्षा । उँ° ।

अकारस्तु भवेज्जीवस्तयोर्दास उदाहृतः। पञ्चविंशाक्षरः साक्षात्सामवेदस्वरूपवान् ६२
पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतिः। आत्मा च पञ्चविंशः स्यादिति तं मान-
सं स्मरेत् ६३
इत्यौपनिषदं ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत्। अवधारणमन्ये तु मध्यमार्णं वदन्ति हि ६४
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदपि चन्द्रमाः । इत्यवधारणश्रुतेरेवमेवोपबृंहितम् ६५
ऊ(ॐ)कारेणैव श्रीशब्दः प्रोच्यते मुनिसत्तमैः। न्यायेन गुणशब्दस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वशः
श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपत्नीति वै श्रुतिः। कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुश्च नेतरा
सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदोच्यते। अकार एव सर्वेषामक्षराणां हि कारणम्।
अकारो वै सर्वा वागित्यादिश्रुतिवचस्तथा ॥ ६८
स्पर्शोष्मभिर्व्यज्यमानो नाना बहुविधोऽभवत्। कारणत्वं तथैवास्य विष्णोर्वै जगतां
पतेः ६९
तस्मात्स्रष्टा च हर्ता च धाता च जगतां हरिः। रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः ७०
अनन्या विष्णुना लक्ष्मीर्भास्करेण प्रभा यथा। लक्ष्मीमनु(न)पगामिनीमिति श्रुतिवचो
महत् ७१
तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश एव जगत्पतिः। लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चि-
तम् ७२
नित्यैवैषा जगन्माता हरेः श्रीरनपायिनी। यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवैषा जगन्मयी ७३
तस्मादकारो वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः। तस्मिंश्चतुर्थी[14] लुप्तत्वात्त्रिपदस्य च संग्रहः ७४
अकारप्रथमां तस्माच्चतुर्थ्या संग्रहेण तु। तच्च श्रुतिविरोध(रुद्ध)त्वान्न युक्तमिति चोदितम्[16]
महसे ब्रह्मणे त्वा वै ओमित्यात्मानं युञ्जीत। परस्य चाऽऽत्मनां तस्माद्भेदस्तत्र सुनि-
श्चितः ७६
एवमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमिति पार्थिव(?)तौ शाश्वतौ विपश्चिता वियन्ताविति वै तथा
गृहीष्व दया भोगचात्मा स विश्वभृत्(?)। असावमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येव योनिता ७८
इत्यादिश्रुतयो भेदं वदन्ति परजीवयोः ॥ ७९

---

१ ख. श्रुतेः। २ ख. °ति ममाऽऽस्मानं सं°। ३ क. इत्युदास्दतमर्थे। ४ क. स्वां। ५ क. °स्तदु च°। ६ ख. इत्येवं धा°। ७ ख. °णसिद्धिस्तु। ८ ख °वैरी। धी। ९ क. तथोच्य°। १० क. एष। ११ क. पतिः। त°। १२ ख. च दाता च विधाता ज°। १३ क. एवं। १४ ख. °र्थीमुक्तत्वा°। १५ ख °तुर्थ्या संग्रहं न तु। १६ क. पार्थिव। १७ ख. गृभि (भ्णी. ष्व। १८ ख. प्रागेव वाऽऽस्मानीष°। १९ ख. असोयमर्त्यो। २० क. °न येनेत्येव सयोगिनी। इ°।

दास्यमेवाऽऽत्मनां विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः। सात्म्यं लक्ष्मीपतेः प्रोक्तं देवादीनां तथाऽऽत्मनाम् ८०
अनन्यशरणा ये जाताश्चास्य जगत्पतेः। दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सततं हरेः ८१
भगवच्छेषमात्मानमन्यथा यः प्रपद्यते। स एव हि महापापी चाण्डालः स्यान्न संशयः
तस्मान्मकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान्। अकारवाच्यस्येशस्य दास्यमेव विधीयते ८३
अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽव्ययः सदा। देहेन्द्रियात्परो ज्ञाता कर्ता भोक्ता सनातनः ८४
मकारवाच्यो जीवोऽसौ दास एव हि सर्वदा। श्रीशस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पतेः ८५
स्वस्वामिनोरुकारेण ह्यवधारणमुच्यते। स जीवः स्यादितः स्वामी सर्वदा नृपसत्तम
अनयोर्नान्यथेत्युक्तमुकारेण महर्षिभिः॥ ८६
इत्येवं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु। आत्मनश्च स्वरूपत्वाद्द्विजे(ज्ञे)यमृषिसत्तमैः ८७
सर्वेषामेव मन्त्राणां कारणं प्रणवः स्मृतः। तस्माद्व्याहृतयो जातास्ताभ्यो वेदत्रयं तथा८८
भूरित्येव हि ऋग्वेदो भुवं इति यजुस्तथा। स्वरिति सामवेदः स्यात्प्रणवो भूर्भुवः सुवः
भूर्विष्णुश्च तथा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते। तयोः स्वरिति जीवस्तु सुव इत्यभिधीयते ९०
अग्निर्वायुस्तथा सूर्यस्तेभ्य एव हि जज्ञिरे। य एता व्याहृतीर्हुत्वा सर्वं वेदं जुहोति वै ९१
प्रसङ्गात्कथितं चेदं मन्त्रशेषमुदीर्यते। अस्वातन्त्र्यात्तु जीवानामधीनं परमात्मनः ९२
नमसा प्रोच्यते तस्मिन्नहंताममतोज्झितम्। स्वरूपादित्रिवर्गस्य संसिद्धिर्नमसैव हि ९३
नमसा रहितं सर्वं विफलं परिकीर्तितम्। नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः ९४
पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्च विशेषतः। नमसैवेक्ष्यते राजंस्त्रिवर्गः सर्वदेहिनाम् ९५
मकारेण स्वतन्त्रः स्यान्नकारस्तन्निषिध्यति। तस्माच्च नम इत्यत्र स्वातन्त्र्यमपनोदति
द्व्यक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्त्र्यक्षरस्तु हि शाश्वतम्। ममेति द्व्यक्षरं मृत्युर्न ममेति हि शाश्वतम् ९७
न ममेति हि सर्वत्र स्वातन्त्र्यरहिताय वै। युज्यते मुनिभिः सम्यक्सर्वकर्मसु पार्थिव ९८
तस्मात्तु नमसा युक्ताः सर्वे मन्त्राश्च पार्थिव। सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र न संशयः
नमसा रहिता ये हि नतु मुक्तिप्रदा नृणाम्। तस्मात्तु नमसैवैषां पा(प)रतन्त्र्य(न्त्र)त्वमीशितुः १००

---

१ क. °क्ष्मीवरप्रो'। २ क. °शेषारू°। ३ ख. दास एवाभिधी°। ४ क. स्याद्धरिः स्वा°। ५ क. °प्राणामात्यस्तु प्र'। ६ ख. °वरिति। ७ ख. °ङ्कारमहितं। ८ ख. तस्मात्प्र'। ९ ख. °तोऽपित°। १० ख. °नं तु सं°। ११ ख. °तश्चाव्यो'। १२ क. स्वतंतस्य नका°। १३ ख. °मरकस्त°

पारतन्त्र्यात्तु मेरिसार्द्धं स्वातन्त्र्याच्चाक्षमेष्यति ॥ १०१
दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु । नमसा रहितं लोके किंचिदत्र न विद्यते १०२
नमो देवेभ्यो नम इति एषामीशे तथा मेनः । इतं चिदेनो नमसा आविवासेति वै श्रुतिः
मेयैरकारः संप्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति । तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनोच्यते जनः
नारा इति समूहत्वे बाहुल्यत्वाज्जनस्य च । तेषामयनमावासस्तेन नारायणः स्मृतः
महाभूतान्यहंकारो महदव्यक्तमेव च । अण्डं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश
चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति वै जगत् ॥ १०६
प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनोच्यते बुधैः । तेषामपि निवासत्वा न्नारायण इतीरितः १०७
अन्तर्बहिश्च जगतो धार्ता व्याप्ता सनातनः । स्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता विश्वभावनः
माता पिता सखा भ्राता निवासश्च सुहृद्गतिः । योऽसौ श्रियः श्रीः परमस्तेन नारायणः
स्मृतः १०९
नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः । तस्मान्नारायण इति मुनिभिः संप्रकीर्त्यते ११०
सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु सर्वदा । तस्यैव किंकरोऽस्मीति चतुर्था परमात्मनः १११
भगवत्परिचर्यैव जीवानां फलमुच्यते । तद्विना किं शरीरेण यातनाऽस्य जनस्य तु ११२
यस्मिञ्शरीरे जीवानां न दास्यं परमात्मनः । तदेव निरयं प्रोक्तं सर्वदुःखफलं भवेत्
दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् । दास्यमेव हरेर्मोक्षं दास्यमेव परं तपः ११४
ब्रह्माद्याः सकला देवा वसिष्ठाद्या महर्षयः । काङ्क्षन्तः परमं दास्यं विष्णोरेव यजन्ति
तम् ११५
तस्माच्चतुर्थ्या मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते । न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि
इत्थं संचिन्त्य मन्त्रार्थं जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः । अविदित्वा मनोरर्थं जपेत्प्रयतमानसः
न सिद्धिं समवाप्नोति स्वरूपं च न विन्दति ॥ ११८
सन्यासं च समुद्रं च शक्त्यृषिच्छन्दोधिदैवतम् । सार्थं सयज्ञं सध्यानं मन्त्रमेव प्रपूजयेत्
नारायणर्षिर्गायत्री देवी छन्दोऽधिदेवताः । परमात्मा च लक्ष्मीशो विष्णुरेवाच्युतो
हरिः १२०
प्रणवस्तु भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते । क्रुद्धोत्का(ल्का)य महोल्काय वीरोल्काय तथैव
च १२१

१ क. न मम इ° । २ क. मतः । दत्तं चिदेनु न° । ३ ख. °वाक्येति । ४. क. क्षपेर° । ५ क. °वासास्ते° । ६ ख. °वैषां ना° । ७ क. ग. °ममनवासः स्याथा° । ८ ख. °ता स च स° । ९ ख. भूतभावनः । १० ख. योनी श्रि° । ११ ख. न संसिद्धिम° । १२ ख. °ति । संसारं च समुद्रं च सार्षिच्छन्दोदै° । १३ ख. सार्थं नय° । १४ ख °र्यणार्षे गाय° । १५ क. स. । १६ ख विष्णूल्काय ।

ज्वलकाय सहस्रोल्काय पञ्चाङ्गन्यास उच्यते । हन्मूर्ध्नोश्च शिखायां च कवचे नेत्रयोर्न्य-
सेत् १२२
पञ्चाङ्गं न्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः । पदत्रयेण कुर्वीत षडङ्गं तु यथाक्रमम् १२३
मूर्ध्न्यानने च हृदये भुजयोर्जघने तथा । पृष्ठे च जान्वोः पदयोर्मन्त्रार्णानि यथा न्यसेत्
अष्टाक्षराण्यष्टदिक्षु क्रमेण तदनन्तरम् ॥ १२४
नासिकायां तथाऽक्ष्णोश्च श्रोत्रयोरानने तथा । कण्ठे च स्तनयोर्नाभौ गुह्ये च तदन-
न्तरम् १२५
अचक्राय विचक्राय सचक्राय तथैव च । ज्वालाचक्राय त्रैलोक्यासुररक्षान्तकाय च
आधारकालचक्राय दशदिक्षु यथाक्रमम् । स्वाहान्तं प्रणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः
एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् । हृदये प्रतिमायां वा जले सवितृमण्डले
वह्नौ च स्थण्डिले वाऽपि चिन्तयेद्विष्णुमव्ययम् । बालार्ककोटिसंकाशं पीतवस्त्रं चतुर्भु-
जम् १२९
पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् । शङ्खं चक्रं गदापद्मं चतुर्दोर्भिर्धृतं तथा १३०
श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने । तत्र चाऽऽधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्वृतैः १३१
दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे । तत्कर्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसंनिभे १३२
देवीभ्यां सहितं तस्मिन्नासीनं पङ्कजासने । चिन्तयेद्दक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसंनिभाम्
पद्महस्तां विशालाक्षीं दुकूलवसनां शुभाम् । वामे दूर्वादलश्यामां विचित्राम्बरभूषिताम्
चिन्तयेद्धरणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् । माहिष्य(महिषी)श्च दलाग्रेषु चिन्तयेद्धृत-
चामराम्(ः) १३६
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेत्प्रयतमानसः । स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि
धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च । शुचिः कृष्णाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत्
+प्राङ्मुखोदङ्मुखो वाऽपि देवस्याभिमुखोऽपि वा । प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चान्न्यासं
समाचरेत् १३८
शङ्खचक्रगदापद्मशार्ङ्गखड्गान्यनुक्रमात् । तार्क्ष्यं च वनमालां च मुद्रा अष्ट प्रपूजयेत् १३९
पश्चाद्ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवार्चयेद्विभुम् । गन्धपुष्पादिसकलं मन्त्रेणैव निवेदयेत् १४०

+ एतद्वचनं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ ख. ज्वालकाय । २ क. °श्चाङ्गन्यास । ३ ख. पञ्चो ने° । ४ ख. °का महासुदर्शनकाय त्रैलोक्याय तदन्तरम् । आ° । ५ क. शङ्खचक्रगदापद्मान्चतुर्भिर्दोर्भिरेव च । धृत श्रीभूमिसहितम° । ६ ख. °भिर्वृतैः । ७ ख. °म् । महिष्यष्ट° । ८ ख. स्नातः । ९ क. धृतोर्ध्व° । १० क. °मसा वा°

अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः[1]प्रीतो भवति तत्क्षणात्[2]।अयुतं वा सहस्रं वा त्रिसंध्यासु जपेन्मनुम्
विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥ १४२
आयुष्कामी जपेन्नित्यं षण्मासं विजितेन्द्रियः। अयुतं तु जपेन्मन्त्रं सहस्रं जुहुयाद्घृतम्
आयुर्निरामयं सम्यग्भवेद्वर्षशताधिकम् ॥ १४३
विद्याकामी जपेद्वर्षं[3] त्रिसंध्यास्वयुतं मनुम् । जुहुयाद्विमलैः पुष्पैः सहस्रं[4] संयतेन्द्रियः।
अष्टादशानां विद्यानां भवेद्व्याससमो द्विजः ॥ १४४
विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् । लाजहोमी[5] सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुशोभिताम्
संपत्कामी जपेन्नित्यं त्वयुतं वत्सरत्रयम् ।पद्मैर्वा पद्मपत्रैर्वा तथा होमी श्रियं लभेत्१४६
भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः । दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वल्लभेद्भूमिमभीप्सिताम्
राज्यकामी जपेन्नित्यं षडब्द[6]मयुतं तु वा । सहस्रं जुहुयान्नित्यं पायसं घृतमिश्रितम्।
चक्रवर्ती भवेत्सद्यः पद्माभर्तुः प्रसादतः ॥ १४९
द्वादशाब्दं जपेदेवं सततं विजितेन्द्रियः । आ[7]ज्यहोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं लभते नरः
लक्षं जपेच्च यो नित्यं त्रिंशद्वर्षं जितेन्द्रियः।ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशयः
यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुसमाहितः । सहस्रं वा शतं वाऽपि होतव्यं वह्निमण्डले
आज्येन चरुणा वाऽपि तिलैर्वा शर्करान्वितैः ।पद्मैर्वा बिल्वपत्रैश्च समिद्भिः पिप्पल-
स्य वा १५३
कोमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् । अनन्तविहगेशानां क्षिप्रमन्यतमो भवेत्१५४
किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ।श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यं प्रियतमो हरेः१५५
आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्रकुत्रचित् । जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । अर्चितः सर्वदेवानां यो जपेत्सततं मनुम्
ब्रह्मघ्नो वा कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा ।अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा[8] पापैर्विमुच्यते१५८
अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतोत्तमाः। पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् १५९
अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेद्यस्तु भक्तितः। सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते १६०
अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पतेः। न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादित्रिदशैरपि
अथ वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव । यस्योच्चारणमात्रेण द्वादशाब्दफलं
लभेत् १६२

---

१ क. विष्णुस्ततः प्रीतो भविष्यति । अ° । २ ख यं संपत्र्क्षे° ३ क. °पेन्मन्त्रं, त्रि° । ४ ख. °सं नियं° । ५ क. °मी लभेत्कन्यां जप्त्वा साहस्रसंख्यया । रा° । ६ ख. °ब्दं त्वयुतं तथा । स° । ७ ख. आत्महो° । ८ ख. दृष्ट्वा पापैः प्रमु° ।

नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय शार्ङ्गिणे। प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णं मनुं जपेत् १६३
पूर्ववत्प्रणवस्यार्थ (र्थे)नमसश्च महामनोः।ऐश्वर्यं[4] च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा १६४
ज्ञानं बलं यदेतेषां षण्णां भगं इतीरितः। एभिर्गुणैः[प्र]पूर्णो यो स एव भगवान्हरिः
नित्या च या भगवती प्रोच्यते मुनिसत्तमैः। ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलालया
ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनी। तस्याः पतित्वाद्धीशस्य भगवानिति चोच्यते
तस्मात्तु भगवाञ्श्रीमानेकार्थो मुनिभिः स्मृतः। भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुष
इत्यपि १६८
निरुपाधी च वर्तेत वासुदेवेऽखिलात्मनि। वक्ष्यन्ति केचिद्भगवाञ्ज्ञानवानिति सत्तमाः
तद्वासुदेवेनोक्तं स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा। तस्मात्कल्याणगुणवाञ्श्रीमान्योऽसौ
जगत्पतिः १७०
स एव भगवान्विष्णुर्वासुदेवः सनातनः। भगवते श्रीमते चेत्येकार्थे प्रोच्यते बुधैः १७१
गुणवान्भगवानेव सृष्टि[6]स्थितिविनाशकृत्।द्वौ द्वौ गुणावधिष्ठाय सर्गाद्या(द्य)मकरोत्प्रभुः
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च संकर्षण इतीरितः। भगवान्वासुदेवोऽसौ सृष्ट्याद्यमकरोत्स्वयम्
ऐश्वर्यवीर्यवान्सर्गे प्रद्युम्नः पर्यपद्यत। तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपालयत् १७४
बलज्ञाने तथा द्वे तु संकर्षणो ह्यधिष्ठितः। अकरोद्भगवानेव संहारं जगतोऽस्य तु १७५
एवंषड्गुणपूर्णत्वात्पतित्वादपि च श्रियः। सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते
सर्वत्रासौ सम[12]स्तं च वसत्यत्र च वै यतः। ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपठ्यते १७७
चतुर्थी पूर्व[13]वद्विद्यात्कैङ्कर्यार्थे महात्मनः। एवं ज्ञात्वा मनोरर्थं द्वादशार्णस्य चक्रिणः
संसिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चेतसा। गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वक्रतुफलैरपि १७९
तद्गत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः। द्वादशार्णं सकृज्जप्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते
ब्रह्महत्यादिपापानि तत्संसर्गकृतानि च। द्वादशार्णमनुर्जप्तुर्दहत्याग्निरिवेन्धनम् १८१
सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्रादि[14]वृद्धिदम्। सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्धनम् १८२
देवत्वममरेशत्वं शिव[15]त्वं ब्रह्मतां तथा। द्वादशार्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः १८३
दुराचारोऽपि सर्वाशी कृतघ्नो नास्तिकोऽपि वा। द्वादशार्णमनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्य-
माप्नुयात् १८४

---

१ ख. नित्यं। २ ख °स्यार्थन°। ३ ख. °गवदीरि°। ४ ख. °णैः पूर्ववाक्यैः प्र। ५ क. °त्वाच्छ्री-
श°। ६ क. °ष्टिसंहाररक्षकः। द्वौ द्वौ गु°। ७ ख सर्वाद्यम°। ८ क °श्वर्य वी°। ९ क. °म्नः प्रपद्यते।
ते°। १० क. °था तौ तु संकर्षण अधि°। ११ ख. °गतः पुनः। ए°। १२ ख. °मस्तं च। १३ क. °वद्विद्यां
कैङ्क°। १४ ख. °दिवर्धनम्। १५ ख. °ब्रह्मत्वमेव च। द्वा°।

प्रजापतिः कश्यपश्च मनुः स्वायंभुवस्तथा। सप्तर्षयो ध्रुवश्चैते ऋषयस्तस्य कीर्तिताः१८५
वसिष्ठः कश्यपोऽत्रिश्च विश्वामित्रश्च गौतमः। जमदग्निर्भरद्वाज एते सप्त महर्षयः १८६
भगवान्वासुदेवो वै देवताऽस्य प्रकीर्तिता। छन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता१८७
*तस्यापि प्रणवो बीजमैश्वर्यं शक्तिरुच्यते। चतुर्थीरा(मा)हुरन्ये तु शक्तिबीजं तथा मनो
ऐश्वर्यं पदमेवात्र प्रोच्यते मुनिसत्तमैः॥ १८९
पदैश्चतुर्भिर्द्वादशभिरक्षरैरन्वितो मनुः। साधकानां सदा राजन्कामधेनुरितीरितः १९०
दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशार्णानि विन्यसेत्। पदैश्चतुर्भिरङ्गेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् १९१
चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेणोत्तरयोर्द्वयोः। मूर्ध्न्यास्यनेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयोस्तथा१९२
हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये ऊर्वोर्जान्वोश्च पादयोः। मन्त्रार्णानि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम
अचक्राय विचक्रायं सुचक्राय तथैव च। तथा त्रैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा१९४
असुरान्तकचक्राय स्वाहान्तं प्रणवादिकम्। हृदयादिषडङ्गेषु यथाशास्त्रं प्रयोजयेत्१९५
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह। नीलजीमूतसंकाशं तप्तकाञ्चनभूषणम् १९६
पीताम्बरधरं देवं रक्ताब्जदललोचनम्। [+दीर्घैश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभरणभूषितैः
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान्बिभ्राणं परमेश्वरम्। नानाकुसुमसंबद्धनीलकुन्तलशीर्षजम् १९८
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम्। समाश्लिष्टं श्रिया देव्या पद्मया पद्महस्तया]
स्तूयमानं विमानस्थैर्देवगन्धर्वकिंनरैः।*मुनिभिः सनकाद्यैश्च सेवितं च सुरर्षिभिः२००
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्मन्त्रं समाहितः। अर्चयित्वा हृषीकेशं सुगन्धकुसुमैः सदा
शालग्रामादिषु स्थाने[2]ष्वाच्यर्य मन्त्रं जपेद्बुधः। [3]जप्त्वा द्वादशसहस्रं यावज्जीवं समाहितः
[+वैष्णवं पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम्। आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः
संख्या द्वादशसाहस्रं होमं तिलसहस्रकम्। लभेताऽऽयुः शतसमा दुःखरोमविवर्जितम्
विवाहकामी षण्मासं जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः। आज्यहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुल-
क्षणाम्] २०५
संपत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं तु सहस्रशः। साज्यैश्च व्रीहिभिर्हुत्वा सहस्रं श्रियमाप्नुयात्
राज्यमिन्द्रपदं वाऽपि शिवत्वं ब्रह्मतामपि। बहुकालं बिल्वपत्रैः कमलैर्वा जपेन्मनुम्
जुहुयाच्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम्॥ २०७

---

* इत आरभ्य अक्षरैरन्वितो मनुरित्यन्तग्रन्थः ख. पुस्तके न। + एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते। * एतदर्धं न क. पुस्तके। + एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थो न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ क. °य स्वा°। २ ख. °नैष्वर्च्यमानं ज°। ३ ख. जपित्वा द°। ४ क समाचरेत्। ५ क. °र्वा जितेन्द्रियैः। हुत्वा कालमपतेयं तनमाप्नोति मानवः। द्वा°।

यं कामयते चित्ते तत्र तत्र नृपोत्तम । जुहुयान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः २०८
तां तां सिद्धिमवाप्नोति पदं चाऽऽप्नोति वैष्णवम् ॥ २०९
द्वादशार्णेन मनुना पक्षे पक्षे नृपोत्तम । द्वादश्यां पूजयेद्विष्णुं कोमलैस्तुलसीदलैः २१०
विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्मोदते परमे पदे । द्वादशार्णमनोरेवं विधानं प्रोच्यते नृप २११
अथ ते संप्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् । विधानं सर्वफलदं जन्ममृत्युनिकृन्तनम् २१२
ॐ नमो विष्णवे चेति षडक्षरमुदाहृतम्[1] । पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमःशब्द उदाहृतः २१३
व्याप्तत्वाद्व्यापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते । सदैकरूपरूपत्वात्सर्वात्मत्वाद्विभुत्वतः
अनामयत्वा[3]च्छ्रीशत्वाद्गर्भस्तित्वाद्घृणित्वतः । यथेष्टफलदातृत्वाद्विष्णुरित्यभिधीयते
णकारो बलमित्युक्तः षकारः प्राण उच्यते । तयोस्तु संगतिर्यत्र तथाऽऽत्मेत्युच्यते श्रुतिः
तस्माण्णकारषकारानुसंहितमु(मनु)त्तमम् । समाणं सबलं[6] वेदसंहितामुत्तमां तु यः २१७
तस्यैवाऽऽयुषमित्युक्तं नेतरस्यै[7]व तच्छ्रु[8]तः । एतदेव हि विद्वांसो वक्ष्यन्ते ये महर्षयः
एवं वक्ष्यामहे किंतु किमुत व्याख्यामहे वयम्(?) ॥ २१८
इमौ णकारषकारावसुसंहित[10]मेव तत् । तदेव विष्णुः कृष्णेति जिष्णुरित्यभिधीयते २१९
विष्णवे नम इत्येष मन्त्रः सर्वफलप्रदः । ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याण्णद्वयं स्मृतम्
ऐश्वर्यं द्वयं[11]बीजं स्याद्विष्णुमन्त्रमनुत्तमम् । तत्षडर्णे[12] विधानेन केवलं हि जपेमहि २२१
इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदा[13]ङ्गपारगाः । परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः २२२
एवं महामनुं जप्त्वा विधानेनाच्युतं गताः । तस्माद[14]देव महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं नृप २२३
सकृदुच्चारणेनास्य हरिस्तत्र प्रसीदति । ब्रह्माद्याः सनकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि २२४
छन्दस्तु तस्य गायत्री देवता विष्णुरच्युतः । स्यादोंबीजं नमः शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम् २२५
त्रिभिः पदैः षडङ्गेषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् । अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु मन्त्रार्णानि यथाक्रमात् २२६
मूर्ध्न्यास्ये हृदये बाह्वोः पृष्ठे गुह्ये यथाक्रमम् । विन्यस्य चक्रन्यासं च पश्चाद्ध्या[15]नं सुखासने
प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पङ्कजमधोमुखम् । विका[16]शयेच्च मन्त्रेण विमलं तत्[17]सकेसरम् २२८
तस्योपरि च वह्न्यर्कसोमबिम्बानि चिन्तयेत् । तत्र रत्नमयं पीठं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम्

---

१ ख. द्विजोत्तमः । २ क. °रमुदाहृतम् । ३ ख. °त्वादीश° । ४ ख. °भस्तत्वा° । ५ ख. तथाऽऽत्मेत्युच्यते श्रुतिः । ६ ख. °लं देवसं° । ७ ख. °व च श्रुतेः । ८ क. °च्छ्रुतिः । ए° । ९ क. वीक्ष्यन्ते । १० ख. °मेति मन्त्र । ११ क. °यवीतं स्या° । १२ ख. °डर्णवि° । १३ ख. °दान्तगा° । १४ ख. °देत-न्मह° । १५ ख. °ध्यानेषु तन्मयम् । प्र° । १६ ख. °कासये° । १७ ख. तस्य के° ।

तस्मिन्कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् । चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं युवानं पद्मलोचनम् २३०
कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् । श्लक्ष्णनासं[1] लसद्गण्डं बिम्बितोज्ज्वलकुण्ड-
लम् २३१
शङ्खचक्रगदापद्मं(द्मं)दधानं[2] दोर्भिरुज्ज्वलैः । केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैश्चन्दनैरपि २३२
अलंकृतं[3] दिव्यपुष्पै रक्तहस्ताङ्घ्रिपङ्कजम् । मुक्ताफलाभदन्तालिं वनमालाविभूषितम्
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् । तप्तकाञ्चनवर्णाभं पद्मया पद्महस्तया २३४
समाश्लिष्टममुं देवं ध्यात्वा विष्णुमयो भवेत् । मनसैवोपचाराणि कृत्वा मन्त्रं जपेत्ततः
त्रिसंध्यासु जपेन्नित्यं सहस्रं साष्टकं द्विजः । [*विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिव-
र्जितम् २३६
पूर्ववज्जपहोमाज्यं (द्यं)कृत्वा सिद्धिं वरं लभेः । भगवत्संनिधौ वाऽपि तुलसीकाननेऽ-
पि वा] २३७
समाहितमना जप्त्वा षडर्णं नियतेन्द्रियः । तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्
एवं विष्णुमनोः प्रोक्तं विधानं नृपसत्तम । विधानं रघुनाथस्य मन्त्रस्यापि ब्रवीमि ते २३९
षडक्षरं दाशरथेस्तारकं ब्रह्म गीयते[5] । सर्वैश्वर्यप्रदं नृणां[6] सर्वकामफलप्रदम् २४०
एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवताः । ऋषयश्च महात्मानो मुक्ता जप्त्वा भवाम्बुधौ २४१
एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्त्वा रुद्रत्वमाप्नुयात् (प्तवान्) । ब्रह्मत्वं काश्यपो जप्त्वा कौशि-
कस्त्वमरेशताम् २४२
कार्तिकेयो मनुत्वं च इन्द्रार्कौ गिरिनारदौ । वालखिल्यादिमुनयो देवतात्वं प्रपेदिरे
एष वै सर्वलोकानामैश्वर्यस्यैव कारणम् । इममेव जपन्मन्त्रं रुद्रस्त्रिपुर[6]घातकः २४४
ब्रह्महत्यादिनिर्मुक्तः पूज्यमानोऽभवत्सुरैः । अद्यापि रुद्रः काश्यां तु सर्वेषां त्यक्तजीवि-
नाम् २४५
दिशत्येतन्महामन्त्रं तारकं ब्रह्मनामकम् । तस्य श्रवणमात्रेण सर्व एव दिवं गताः २४६
श्रीरामाय नमो ह्येष तारकब्रह्मनामकः । नाम्नां विष्णोः सहस्राणां तुल्य एव महामनुः
अनन्ता भगवन्मन्त्रा नानेन तु समाः कृताः । श्रियो रमणसामर्थ्यात्सौन्दर्य[7]गुणगौरवात्
श्रीराम इति नामेदं तस्य विष्णोः प्रकीर्तितम् । रमया नित्ययुक्तत्वाद्राम इत्यभिधीयते
रकारमैश्वर्यबीजं मकारस्तेन संयुतः । अवधारणयोगेन रामेत्यस्मान्मनोः (नुः)स्मृतः २५०

* एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थो न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. °सं रक्तगण्डं । २ ख. °दधारणं दो° । ३ ख. °तं गन्धपु° । ४ ख. °धानमधुनाऽमुष्य म° ।
५ ख. कथ्यते । ६ क. °रहरकः । ७ ख. °त्सौकर्य° । ८ क. °णसागरात् ।

ह्रस्वाद्यायेति वै बीजमाद्यं तस्य मनोः स्मृतम्। शक्तिः श्रीरुच्यते राजन्सर्वाभीष्टफलप्रदा
श्रियो मनोरमो योऽसौ स राम इति विश्रुतः । चतुर्थ्या नमसश्चैव सोऽर्थः पूर्ववदेव हि
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः। छन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता२५३
श्रीरामो देवता प्रोक्ता विनियोगो यथारुचि। अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्मापवर्जितः
मूर्ध्न्यास्ये हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा। वैष्णवाश्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् २५५
अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चादेवं जपेद्बुधः। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शुद्रास्तथा
नराः २५६
मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यशरणा यदि । स्नानादिकृतकृत्यः सन्नूर्ध्वपुण्ड्रः पवित्रधृत्
कृष्णासने सुखासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् । ध्यायेत्कमलपत्राक्षं जानकीसहितं
हरिम् २५८
नैव ध्यानं प्रकुर्वीत विग्रहे सति शार्ङ्गिणः। चन्दनागरुकर्पूरवासिते रत्नमण्डपे २५९
+वितानैः पुष्पमालाद्यैर्धूपैर्दिव्यैर्विराजिते ।तन्मध्ये कल्पवृक्षस्य च्छायायां परमासने
नानारत्नमये दिव्ये सौवर्णे सुमनोहरे। तस्मिन्बालार्कसंकाशे पङ्कजेऽष्टदले शुभे २६१
वीरासने समासीने वामाङ्काश्रितसीतया । सुस्निग्धशाद्वलश्यामं कोटिवैश्वानरप्रभम्
युवानं पद्मपत्राक्षं कनकाम्बरशोभितम्। सिंहस्कन्धानुरूपांसं कम्बुग्रीवं महाहनुम् २६३
पीनवृत्तायतस्निग्धमहाबाहुचतुष्टयम्। विशालवक्षसं रक्तं(क्त) हस्तपादतलं शुभम्२६४
बन्धूकद्युतिसंकाशस्निग्धोष्ठद्वयशोभितम् । पूर्णचन्द्राननं स्निग्धं(ग्ध) भ्रूयुगं घननासि-
कम् २६५
रम्भोरुद्वयमानीलकुन्तलं स्मितसुन्दरम्। तरुणादित्यसंकाशं कुण्डलाभ्यां विराजितम्
हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च भूषणैः। श्रीवत्सकौस्तुभाभ्यां च वैजयन्त्या विभूषितम्२६७
हरिचन्दनलिप्ताङ्गं कस्तूरीतिलकान्वितम् । शङ्खचक्रधनुर्बाणान्बिभ्राणं दोर्भिरायतैः
वामाङ्के सुस्थितां देवीं तप्तकाञ्चनसंनिभाम् । पद्माक्षीं पद्मवदनां नीलकुन्तलमूर्धजाम्
*सिंहस्कन्धसु(न्धानु)रूपांतां(सां) कम्बुकण्ठीं सुलोचनाम् । हरिचन्दनलिप्ताङ्गीं कस्तू-
रीतिलकाञ्चिताम् २७०
तरुणादित्यसंकाशां ताटङ्कद्वयमण्डिताम्। आरूढयौवनां नित्यां पीनोन्नतपयोधराम्

+ एतदर्धं न विद्यते क पुस्तके । * इत आरभ्य ताटङ्कद्वयमण्डितामित्यन्तं न विद्यते ख पुस्तके ।

---

१ क. °रथो ये। २ क. °तुर्थानमसोर्थं° । ३ क. °रामेदं° । ४ ख. प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदो हरिः । अ° । ५ क. °षवर्जितः । ६ क. °देतज्जपे° । ७ ख. °स्तथेतराः । ८ ख. समाधीनः । ९ क. °घन-घनं कम्बु° । १० ख. °*स्मितमुक्ताभदन्तौष्ठ° । ११ ख. °काचित° । १२ ख. °लक्ष्मीर्वंशा° ।

दुकूलवस्त्रसंवीतां भूषणैरुपशोभिताम् । भजतां कामदां पद्महस्तां सीतां विचिन्तयेत्
लक्ष्मणं पश्चिमे भागे धृतच्छत्रं महाबलम् । पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ वालव्यजनपाणिनौ २७३
अग्रतस्तु हनूमन्तं बद्धाञ्जलिपुटं तथा । सुग्रीवं जाम्बवन्तं च सुषेणं च विभीषणम् २७४
नीलं नलं चाङ्गदं च ऋषभं दिक्षु पूजयेत् । वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ कश्यपः २७५
मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यस्तथा पर्वतनारदौ । द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः २७६
धृष्टिर्जयन्तो विजयः सुराष्ट्रो राष्ट्रवर्धनः । अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः २७७
तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः । कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चान्तरायकाः
एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्मनसाऽपि वा । षट्सहस्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्रकम्
जुहुयाद्वरुणा वाऽपि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् । एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रितः
देहपतने तस्य सारूप्यं परमे पदे । विद्यास्त्रीराज्यवित्ताद्यं यं यं कामयते हृदि २८१
नान्यदेवं नमस्कृत्वा(त्य)सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् । विना वै वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विवर्जयेत्
तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत्सदा । अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च २८३
अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् । जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात्
सावित्रीमन्त्ररत्नं च तथा मन्त्रद्वयं शुभम् । सर्वमन्त्रं जपेत्पूर्वं संसिद्ध्यर्थं जपेत्सदा २८५
अजप्यै(प्त्वै)तान्महामन्त्रान्न तु संसिद्धिमाप्नुयात् । तस्माच्छक्त्या जपेत्त्वेतान्पश्चान्मन्त्रं
प्रयोजयेत् २८६
विद्यास्त्रीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजयार्थिनः । पुष्पाज्यबिल्वरक्ताब्जजातिदूर्वाङ्कुरैस्तथा
आरक्तकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमवाप्नुयुः । सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलहोमेन वैष्णवः २८८
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । सायं प्रातश्च जुहुयात्षण्मासं विजितेन्द्रियः २८९
यावज्जीवं जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुस्मरन् । सदारपुत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते २९०
ष(फ)ट्कारयुक्तं स्वाहान्तं रामास्त्रं संप्रकीर्तितम् । सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महा-
बलम् २९१
चोराग्निशत्रुसंबाधे तथा रोगभयेषु च । तोयवातग्रहादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् २९२
शङ्खचक्रधनुर्बाणपाणिनं सुमहाबलम् । लक्ष्मणानुचरं रामं ध्यात्वा राक्षसनाशनम्
सहस्रं तु जपेन्मन्त्रं सर्वापद्भ्यो विमुच्यते ॥ २९३
सूर्योदये यथा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै । तथैव रामस्मरणाद्विनाशं यान्त्युपद्रवाः ।
एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं जायते नृप ॥ २९४
विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव । श्रीकृष्णाय नमो ह्येष मन्त्रः सर्वार्थसाधकः

१ ख. °न्तरीय° । २ क. तदेह° । ३ क. °न्त्र अन्यमन्त्रं वि° । ४ ख. °न्विसर्जयेत् । ५ क. यथा मन्त्रं तारकं ब्र° । ६ क. °मन्त्रनयेत्पूतं सं° । ७ ख. जपित्वैता° । ८ क. °त्स्वेवं पश्चा° । ९ क. च । तापका°

कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते। भस्मी भवन्ति राजेन्द्र महापातककोटयः २९६
सकृत्कृष्णेति यो ब्रूयाद्भक्त्या वाऽपि च मानवः। पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवा-
प्नुयात् २९७
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च। भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः
गवां च कन्यकानां च ग्रामाणां चायुतानि च। दत्त्वा गोदावरी कृष्णा यमुना च
सरस्वती २९९
कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्णेति नो समम्। कृष्णेति पञ्चकृज्जप्त्वा सर्वतीर्थफलं
लभेत् ३००
कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम्। भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशि-
वत् ३०१
अगम्यागमनात्पापादभक्ष्याणां च भक्षणात्। सकृत्कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र
संशयः ३०२
कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः। उभयोः संगतिर्यत्र तद्ब्रह्मेत्यभिधीयते
णकारश्च षकारश्च बलप्राणावुभौ स्मृतौ। आ[3]त्मन्येतौ समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः
तस्मात्कृष्णेति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः। कृष्णेति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः
श्रियः सतः प्राणपदाच्छ्रीकृष्ण इति वै स्मृतः। एवमर्थं विदित्वैव पश्चान्मन्त्रं जपेद्बुधः
सर्वकामप्रदत्वोऽस्तु बीजं कान्दर्पमुच्यते। नित्याऽनपाया श्रीशक्तिर्मनोरस्य प्रयुज्यते
देवर्षिर्नारदस्तस्य गायत्री छन्द उच्यते। देवता रुक्मिणीभर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः
पूर्ववद्विधिना मन्त्रं गृहीत्वा वैष्णवाङ्कुरोः। स्नानवस्त्रादिभिः शुद्धः कृत्यं कृत्वोर्ध्वपुण्ड्र-
भृत् ३०९
तुलसीकानने रम्ये दे[6]वानामालये शुभे। कुशे कृष्णाजिने वाऽपि पुंष्ये वा शुभवासरे
समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामश्च(मं च) पूर्ववत्। आदिबीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम्
अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत्। मुखे बाह्वोश्च हृ[10]दये करे जान्वोश्च पादयोः
विन्यस्य मन्त्रवर्णानि चेक्रन्यासं त(सस्त)तः स्मृतः। पूर्वजन्मप्रयादीनि स्मरेदाभरणा-
नि च ३११
विचित्रशुभपर्यङ्के दिव्यकल्पतरोरधः। सुगन्धपुष्पसंकीर्णे सर्वतः सुविचित्रिते ३१४

---

१ ख. °ति योऽस°। २ क. भवेत्। ३ क. आत्मार्पितौ। ४ क. सत्ताप्राणबलाच्छ्री° । ५ ख. °त्वाच्च श्री°। ६ ख. देशे वा प्राङ्मुखः शु°। ७ ख. पुण्ये। ८ ख. ध्वजे। ९ ख. चक्रं न्यासं ततः कृतम्। पू°। १० ख. °जन्मप्रपादीनि स्मरेच्छाभ°।

तस्मिन्देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्णया। नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलो-
चनम् २१५
चन्द्राननं जपापुष्परक्तहस्तपदाम्बुजम्। नीलकुञ्चितकेशं च सुकपोलं सुनासिकम् २१६
सुभ्रूयुगं सुबिम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम्। उन्नतांसं दीर्घबाहुं पीनवक्षसमव्ययम्
निरङ्कचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम्। श्रीवत्सकौस्तुभोद्भासिवनमालामहोरसम् २१८
पीताम्बरं[3] च भूषाढ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम्। हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितम्
मौक्तिकान्वितनासाग्रं कस्तूरीतिलकान्वितम्। हरिचन्दनलिप्ताङ्गं सदैवाऽऽरूढयौवनम्
मन्दारपारिजातादिकुसुमैः कबरीकृतम्। अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तुलसीवनमालया २२१
शङ्खचक्रसमेताभ्यामुद्राहुभ्यां विराजितम्। इतराभ्यां तथा देवीं समाश्लिष्टं निरन्त-
रम् २२२
अलंकृताभिः सत्याद्रिमहिषीभिः समावृतम्। कालिन्दी सत्यभामा च मित्रविन्दा च
नाग्निजित् २२३
सुनन्दा च सुशीला ज जाम्बवती सुलक्ष्मणा। एता महिष्यः संप्रोक्ताः कृष्णस्य पर-
मात्मनः २२४
ताभिश्च राजकन्यानां सहस्रैः परिसेवितम् *तारकावृतराजेव शोभितं निधिभिर्वृतम्
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपेन्मनुम्। शालग्रामे च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि
स्मृत्वा जपेत्त्रिसंध्यासु षट्सहस्रं मनुं द्विजः। विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात्
सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च ॥ २२७
विद्यार्थी वेणुगायं तं जपेद्ध्यायन्नृतुत्रयम्। जुहुयात्कुसुमैः शुभ्रैर्विद्यासिद्धिमवाप्नु-
यात् २२८
आयुष्कामी तु पूर्वाह्णे वत्सरं प्रयुतं जपेत्। ध्यायेच्छिशुतनुं कृष्णं तिलैर्हुत्वाऽऽयुराप्नुयात्
कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशं ह्ययुतं हरिम्। ध्यात्वा सहस्रं जुहुयाल्लाजैर्मधुविमिश्रितैः
स्त्रियं लभेत्स्वाभिमतां रूपौदार्यवतीं सतीम्। संपत्कामी जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम्
द्वारकायां सुधर्मायां रत्नसिंहासने स्थितम्। शङ्खादिनिधिभी राजकुलैरपि सुसेवितम्
हारादिभूषणैर्युक्तं शङ्खाद्यायुधधारिणम्। ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपश्चायुतसंख्यया २३३

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः क. पुस्तके—"अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तारकावृतशोभितम्" इति।

१ क. °समुच्चय°। २ ख. °न्नतांसं व°। ३ ख. °रं भूषणाढ्यं। ४ क. सुकुन्तलं। ५ ख. °कान्वित°। ६ ख. सत्यवित्। ७ ख °रैउरान्मयु°। ८ क °दयतायु°। ९ क. °तुभ्यतु°। १० क. शङ्खचक्रादि°।

अब्जबिल्वदलैर्वाऽपि होमो[1] मधुविमिश्रितः । शाश्वतीं श्रियमाप्नोति कुबेरसदृशो भवेत्
रूपलावण्यकामी तु रासमण्डलमध्यगम् । ध्यायंस्त्रिमासमयुतं जप्त्वा लावण्यवान्भवेत्
एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिकीर्तितम् । अनन्तान्भगवन्मन्त्रान्वक्तुं शक्यं न ते मया
वाराहं नारसिंहं च वामनं तुरगाननम् । क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव १३७
हुंकारं प्रथमं बीजमाद्यं वाराहमुच्यते । पश्चात्तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम्
त्रीन्बीजानादितः कृत्वा पश्चान्मन्त्रप्रयोजनम् ॥ १३८

ॐनमो भगवते[2] पश्चा[3]द्वाराहरूपिणे भूर्भुर्वः[4] स्वः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति[5] तदाप्याय-
स्वेति १३९

अङ्गुलीषु यथाङ्गेषु बीजेनाऽऽद्येन वै क्रमात् । यथासंन्यासं[6] कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समा-
चरेत् १४०

बृहत्तनुं बृहद्ग्रीवं बृहद्दंष्ट्रं सुशोभनम् । समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं हरिम् १४१
रजताद्रिसमप्रख्यं शतबाहुं शतेक्षणम् । उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भुजैर्मुदा १४२
ब्रह्मादित्रिदशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरैः । स्तूयमानं समन्ताच्च गीयमानं च किंनरैः १४३
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् । जप्त्वा लभेच्च भूपत्वं ततो विष्णुपुरं व्रजेत्
नमो यज्ञवराहाय इत्यष्टाक्षरको मनुः । +एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् १४५
उक्तबीजत्रयं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जपेद्बुधः । मूलमन्त्रमिदं प्राहुर्वाराहं मुनिपुंगवाः १४६
एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत् । नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन् १४७
कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा जुहुयाच्च दशांशकम्[7] । एवं संवत्सरं जप्त्वा सार्वभौमो भवेद्ध्रुवम्
राज्यं कृत्वा च धर्मेण पश्चाद्विष्णुपदं व्रजेत् । विधानं नारसिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रत
उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् । नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्योर्मृत्युं नमाम्यहम् १५०
आर्षं ब्रह्माऽनुष्टुप्छन्दो देवता च नृकेसरी । चतुश्चतुश्च षट्षट्च षट्चतुश्च यथाक्रमात्
शिरोललाटे नेत्रेषु मुखबाह्वङ्घ्रिसंधिषु[8] । साग्रेषु कुक्षौ हृदये गले पार्श्वद्वयेऽपि च १५२
अपराङ्गे ककुदे(दि) च न्यसेद्वर्णाननुक्रमात् । वायोर्दशाक्षरं यत्तु सहोङ्कारं सरेफकम्[9] १५३

+ एतदर्धं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ ख. होमं मधुविमिश्रितम् । शा° । २ क. °ते च प° । ३ ख. °श्चाद्वराहरूपाय भू° । ४ ख. °वः सुवः प° । ५ ख. °ति ददापयस्वाहेति च । अ° । ६ ख. °सवङ्ग° । ७ क. °दांशं सा° । ८ क. °षु । साक्षा° । ९ ख. °त्तु षडक्षरं जपेत्सक° ।

बिन्दुना सहितं यत्तु नृसिंहं बीजमुच्यते।अङ्गुलीषु तथाऽङ्गेषु न्यासं तेनैव चोदितम् १५४
तद्बीजमादितः कृत्वा मन्त्रं पश्चात्प्रयोजयेत् ॥ १५५

ॐनमो भगवते[2] वासुदेवाय नमो नरसिंहाय ज्वालामौलिने[3] दीर्घदंष्ट्रायाग्निनेत्राय सर्वरक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशाय दह दह पच पच रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा इति ज्वाला-मौलिपातालनृसिंहाय नमः ॥ ५५६ ॥ बीजेनैव न्यासः ॥ १५७ ॥ आं ह्रीं क्ष्रौं क्रौं हुं फट् ॥ १५८ ॥ अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मा ऋषिः पङ्क्तिश्छन्दो नृसिंहो देवता नृसिंहाख्य-मिदं बीजेनैव न्यासः ॥ १५९ ॥
श्रीकारपूर्वो नृसिंहो द्विर्जयादुपरि स्थितः। त्रिःसप्तकृत्वो जप्तुः स्यान्महाभयनिवा-
रणम् १६०
अस्य ब्रह्मा च रुद्रै(द्र)श्च प्रह्लादश्च महर्षयः। तथैव जगती छन्दो देवता च नृकेसरी
न्यासं बीजेन कुर्वीत ततो ध्यानं नृपोत्तम ॥ १६१

माणिक्याद्रिसमप्रभं निजरुचा संत्रस्तरक्षोगणं
जानुन्यस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम् ॥
बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रमनिशं दंष्ट्रोल्लसत्स्वाननं
ज्वालाजिह्वमुदग्रकेशनिचयं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ॥ १६२
उद्यत्कोटिरविप्रभं नरहरिं कोटिक्षपेशोज्ज्वलं
दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः ॥
निर्भिन्नासुरनायकं तु शस्त्रभृत्सूर्याग्निनेत्रत्रयं
विद्युज्जिह्वसटाकलापभयदं वह्निं वहन्तं भजे ॥ १६३
कोपादालोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्रं
पादादानाभिरक्तं प्रसभमुपरि संभिन्नदैत्येन्द्रगात्रम् ॥
चक्रं शङ्खं सपाशाङ्कुशमुशलगदाशार्ङ्गबाणान्वहन्तं
भीमं तीक्ष्णाग्रदंष्ट्रं मणिमयविविधाकल्पमीडे नृसिंहम् ॥ १६४

महाभयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभ्युदयेषु च। सौवर्णमण्डपान्तस्थं पद्मं ध्यायेत्सकेसरम्
पञ्चास्यवदनं भीमं सोमसूर्याग्निलोचनम्। तरुणादित्यसंकाशं कुण्डलाभ्यां विराजितम्
उपेयन्यासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्राविराजितम्।व्यात्तास्यमरुणोष्ठं च भीषणैर्नयनैर्युतम् १६७

---

१ क. 'सिंहक्षुत्पीडितः। अ°। २ क. °ते नर'। ३ क. °मालाले°। ४ क. 'तनृवि'। ५ क. °मालीपा'। ६ क. 'सिंही देवता नृसिंहाख्यमिदं बीजेनैव न्यासः। श्रीकार आं°। ७ ख हूं। ८ क. °म्। चापेयकासमु'। ९ क. 'षणं भावणैर्यु°।

सिंहस्कन्धानुरूपांसं वृत्तायतचतुर्भुजम्। अपास्तमाङ्घ्रिहस्ताब्जं पद्मासनसुसंस्थितम्
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम्। केयूराङ्गदहाराढ्यं नूपुरादिविराजितम्
चक्रशङ्खाभयवरचतुर्हस्तं विभुं स्मरेत्। वामाङ्के संस्थितां लक्ष्मीं सुन्दरीं भूषणान्विताम्
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम्। गृहीतपद्मयुगलमातुलिङ्गकरान्विताम्
एवं देवीं नृसिंहस्य वामाङ्कोपरि संस्थिताम्। ध्यात्वा जपेज्जपं नित्यं पूजयेच्च यथाविधि
क्षौं ह्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः॥ १७३
इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत्सर्वार्थदं मनुम्। अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत्संध्यासु वाग्यतः १७४
अखण्डबिल्वपत्रैश्च जुहुयादाज्यमिश्रितैः। सर्वसिद्धिमवाप्नोति षण्मासान्प्रयतो भवेत्
देवत्वममरेशत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप। प्राप्नुवन्ति नरा राज्यं स्वर्गं मोक्षं च दुर्लभम् १७६
यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाऽऽप्नुयाद्ध्रुवम्। ब्रह्मर्षिस्तत्र गायत्री नरसिंहश्च देवता १७७
तदेव बीजं शक्तिः श्रीर्मनोरस्य विधीयते। न्यासं मध्येन बीजेन चार्चनं तुलसीदलैः १७८
पूर्वोक्तविधिना पीठे पूजयित्वा समाहितः। परितः पूजयेद्दिक्षु गरुडं शंकरं तथा १७९
शेषं च पद्मयोनिं च श्रियं मायां धृतिं तथा। पुष्टिं समर्चयेद्दिक्षु ततो लोकेश्वरान्यजेत्
महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमग्रतः। एवं संपूज्य देवेशं नारसिंहं सनातनम् १८१
तत्पदं समवाप्नोति मुदितः स्वजनैः सह॥ १८२
कर्पूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम्। किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् १८३
पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम्। सूर्यकोटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम् १८४
मेखलाजिनदण्डादिधारिणं बटुरूपिणम्। कलधौतमयं पात्रं दध्यन्नेन सुपूजितम् १८५
पीयूषकलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम्। सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम्
एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहितः॥ १८६
विष्णवे वामनायेति प्रणवादिनमोन्तकः। इन्द्रर्षिं च विराट्छन्दो देवता वामनः स्वयम्
सुधाबीजं सुदीर्घं तु बीजमाद्यं तु वामनम्। तेनैव तु षडङ्गाद्यं न्यासं कुर्वीत वैष्णवः १८८
दध्यन्नं पायसं वाऽपि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः। औपासनाग्नौ जुहुयादष्टोत्तरशतं गृही १८९
कुबेरसदृशः श्रीमान्भवेत्सद्यो न संशयः। १९०
ॐ नमो विष्णवे महाबलाय स्वाहा, इति वामनमन्त्रः। १९१

---

१ ख. स्मरन्। २ ख. °कराब्जलाम्।। ३ ख. श्रीं श्रीं नृं°। ४ ख. °ण्मासं प्रय°। ५ ख. नरः सर्वे स्व°। ६ ख. °समायेन बी°। ७ क. °नानर्थप्रहरादम°। ८ ख. दधानं वसु°। ९ क. °हितम्। वि°। १० क. °न्तकम्। इ°। ११ क. इन्द्रर्षिं च। १२ क. वामनः। १३ ख. °वे पतये म°।